

RIIGIKOGU

3. istungjärk. **Protokoll nr. 53 (14).**

1921 a.

Sisu: 1. Riigi 1921 a. eelarwe IX osa — haridusministeerium — II lug. — 2. Järgmise koosoleku aja ja päewakorra määramine. — 3. Eelarwe X osa — kohtuministeerium — II lug. — 4. Kwoorum küsimuse ülestõstmise ja koosoleku lõpetamine.

Riigikogu koosolek 22. juulil 1921. a. kell 5 p. l. Toompea lossi Walges saalis.

Kokku on tulnud 74 Riigikogu liiget.

Koosolekut juhatab abiesimees **A. Kerem.**

Sekretääri kohal abisekretäär **J. Bergman.**

Walitsuse lauas: haridusministri abi **F. Sauer**, hiljem kohtuminister **J. Reichman.**

Koosolek algab kell 5,15 m.

1. Riigi 1921 a. Juhataja A. Kerem: Awan Riigikogu — haridusministeerium — II lug. koosoleku. Läänud koosolekul on weel järjekorras sõna soowinud hrad A. Birk, J. Laidoner ja W. Ernits.

A. Birk (rhw.): Austatud rahwaesitajad! Täna sel koosolekul jõuame meie wist haridusministeeriumi eelarwe wastuwõtmiseni ja ma ei tahaks oma kõnega seda wastuwõtmist mitte edasi lükata. Aga paarist märkusest ei saa mitte mööda minna, sest kuigi nad näiwad wäikesed olewat, on ühel neist siiski põhimõttelikult kaunis suur tähtsus.

Tahaks kõige pealt puudutada just koolinõunikkude ainelist seisukorda. Tuleb wälja, et Wabariigi Walitsuse poolt § 12-a põhjal maksmapandud seadusega koolinõunikkude palga kohta, on koolinõunikud halwemasse seisukorda seatud, kui enne seda olid. Wiiks wist liig kaugele, kui pikemalt wõrrelda seda seadust sellega, mis Asutawa Kogu seadusandliku delegatsiooni poolt wastu wõeti. Kuid ei saa tähele panemata jätta, et sel ajal, kui Riigikogu parandas kooliõpetajate seisukorda ja tahtis ka koolinõunikkude oma parandada, just nagu sellest hoolimata Wabariigi Walitsus koolinõunikkude ainelist seisukorda Riigikogu istumiste waheajal maksmapandud seadusega kõigutas. Kui seadusandliku delegatsiooni poolt läbiwiidud seadus ette nägi, et koolinõunikud saawad prii korteri, siis

ei ole uues seaduses midagi sellest öeldud. Kuna edasi, seadusandliku delegatsiooni seaduses oli ette nähtud, et koolinõunikud kuuluwad, ilma erandita, wastawasse klassi palgasaamise suhtes, riigiteenijate palganormide järele, on uues seaduses öeldud täiesti ebamääraselt, et koolinõunikud saawad sellesama palga, mis 7 ehk enam klassiliste koolide juhatajad. Ütle mata on jäetud, kas need peawad alg- wõi keskkoolide juhatajad olema. Isegi niisuguses asjas, nagu sõidu- ja päewarahad, on uus seadus palju segasem ja wõib waidlusi tekitada. Seadusandliku delegatsiooni seaduses on ära öeldud, et riigi koolinõunikkudele maksetakse päewarahasid riigiteenistuses olewate isikute normide järele, aga Wabariigi Walitsuse poolt antud seadus on asja päris küsitawaks teinud. Riigikogu on meie kooliõpetajate seisukorda parandanud. Koolinõunikkude teenistus on aga igatahes palju raskem, sest järelwalwe teostamine mitmesuguste asutuste üle nõuab kindlat distsipliini ja kohusetunnet, ja koolinõunikka ei wõi mitte panna aineliselt halwemasse seisukorda, kui nende juhatusel töötawad kooliõpetajad. Sellepärast teen ma Eesti Rahwaerakonna nimel järgmise ettepaneku: „Riigikogu awaldab soowi, et Wabariigi Walitsus wõimalikult pea esineks uue koolinõunikkude palgaseadusega, mis koolinõunikkude ainelist seisukorda tõstaks, wastawalt õpetajate omaga.“

Edasi lubatagu ka lühidalt peatada teise märkuse juures, mille peale küll juba rahwasaadik hra Jürgenstein ja mitmed teised kõnelejad täie õigusega on tähelpanu juhtinud, nimelt, et meil erikoolide peale liig wähe tähelpanu on pöördud. Peatame ühe liigi juures nendest, millest meil Tallinnas ja Tartus kumbagis kõigest üks kool on olemas, see on muusikakoolide juures. Tartu muusikakooli eelarwes ettenähtud toetussumma on Riigikogu eelarwekommissjoni poolt muutmata wastu wõetud, kuna Tallinna muusikakooli oma on arwatud tarwis olewat kärpida. Asi on seda imeulik, et Tallinna muusikakooli tänawuaastases eelarwes puudujääk oli ette näh-

tud. Nüüd on aga eelarwekommissjon heaks arwanud temale määratud 750 tuhandelisest summast 150.000 m. maha tõmmata ja ainult 600.000 m. jätta. Peab tähendama, et muusikakooli ülespidamine Tallinna helikunstiseltsile praegu arwamata suuri raskusi sünnitab ja koolile palju juure maksta tuleb. Palgad ei ole aga muusikakoolis kuigi kõrged, ega wasta keskkoolide õpetajate palkadele. Näituseks saab kooli juhataja — direktor 7.500 marka kuus ning seda ilma korterita, korterirahata ja 80% palgalisata, teised õpetajad — endised professorid muusika alal, nagu Lemba jne. — saawad ainult 5.000 kunni 6.000 marka kuus. (W a h e l h ü ü e : K ü l l n a d l ä h e n a d S o o m e !) Kui seda tahate, et nad Soome läheks, siis wõiks asja küll niiviisi jätta. Igatahes on eelarwekommissjon mitmesuguseid kärpimisi tehes walitsuse poolt Tallinna muusikakoolile määratud toetussummat 150.000 marga wõrra vähendanud. Kooli eelarwe oli aga aasta algul tehtud ja kooli väljaminekud on aasta teiseks pooleks elukalliduse tõttu weelgi tõusnud. Nii on küsitaw, kuidas ja millest õpetajatele palkasid maksta, sest minewa kooliaasta palkade eest ei taha keegi õpetaja enam sügisel tagasi tulla. Kui siiski nüüd eelnimetatud toetussummat weel vähendatakse, siis seisab helikunstiselts küll oma Tallinna kooli likwideerimise ees. Minu arwamine on aga, et riigi kohus on ka muusikalise hariduse eest hoolt kanda; erikoolisid on meil üleüldse wähe ja nad on seda õrnemad. Sellepärast panen ma ette Tallinna muusikakooli toetamiseks eelarwele weel 150.000 m. juure lisada ja haridusministeeriumi kulude-eelarwe peatükk IV § 7. „toetussummad 7.140.500.—“ asemel lugeda „toetussummad 7.290.500.—“. Muusikakoolile oleks küll rohkem toetust waja, kuid ma ei julge suuremat summat praegu ette panna, kuna wõiks wastu waidlema hakata, et suurendamine põhjendatud ei ole. Eelnimetatud 150.000 marga juurepanek on aga igatahes selle läbi põhjendatud, et ta toetusrahana kooli eelarwesse oli wõetud niihästi palkade kui operahade wäljaarwamisel, sellepärast awaldan ma lootust, et Riigikogu selle wäikse summa jälle jalule seab.

J u h a t a j a A. K e r e m : Sõna on rkl. J. Laidoner'il.

J. L a i d o n e r (põl.): Ei soowi sõna wõtta.

E. A s s o n (sd.): Lugupeetud rahwasõnitsus. Ma ei saa juhtimata jätta tähel-

panu ühe eksliku seisukoha peale hariduse alal, millele on asunud meie Wabariigi Walitsus, eesotsas haridusministeeriumiga ja nähtawasti ka Riigikogu enamus. See ala on haridus väljaspool kooli. Nagu siin juba eelmised kõnelejad rääkinud, eestkätt minu parteiseltsimees Martinson ja endine haridusminister hra Annusson, on praegune haridusministeerium sel alal samme astunud, mis seda haridusala on kitsendanud. Igatahes püüdsid endised haridusministrid haridust väljaspool kooli edendada; nüüd on aga sel alal kitsendusi tehtud, ja nagu ma kuulsin, olla Wabariigi Walitsus sellepärast neid kitsendawaid samme astunud, et tema sellel seisukohal olla, et kesk-asutustel waja ei olla hariduse eest väljaspool kooli hoolitseda, waid see mure jäägu seltskonna peale. Keegi Wabariigi Walitsuse liigetest olla seletanud, et tsaariajal Eesti seltskonnas olla nii suur tung olnud hariduse järele, et Wene walitsus ei olla teadnud, kuidas seda tungi sumbutada, ning et nüüd, kus see tsaariwalitsus kadunud on, seltskonna käed wabad on ja ta hariduse eest wõib hoolitsema hakata, nii et keskwalitsusel siin midagi suuremat teha waja ei ole. Umbes samale seisukohale asus ka r. e. hra Jürgenstein, kuna ta ütles, et haridus väljaspool kooli eriasjaks jäägu. Mina ei räägi selle põhimõtte wastu. See oleks wäga kena, kui haritlased mõtleks nende peale, kes hariduses on taha jäänud, et laiendada nende silmaringi ja tõsta nende haridust. Paraku ei näe mina aga seda mitte ja sellepärast on see seisukoht ekslik, ning tuleb asuda teisele seisukohale: nimelt sellele seisukohale, et Wabariigi Walitsus haridusministeeriumiga eesotsas peab seltskonda ergutama, peab teed leidma, kuidas haridust väljaspool kooli laiali laotada. On ju õige, et Wene walitsuse ajal meie haritlaste keskel tublisid tööhõudusid ja seltskonnategelasi oli, kes enesesalgamisega hariduse heaks töötasid, kuid Eesti wabariigi tekkimisega on mitmed neist tublidest jõududest kas sõjas surma saanud ehk omawalitsuse ja riiklisse asutustesse teenistusse astunud. Nii ei jõua nad ennast rahwawalgustuse tööle ohwerdada. Teine põhjus, mis silmas pidades tuleb, on asjaolu, et sõda ikkagi lõpmata suurt häwitustööd inimese hinge kallal on teinud. Sellest häwitustööst ja seltskonna moraali langemisest on täie õigusega küllalt räägitud sellelt kõnetoolilt. See on kõigil silma ees. Siin on mitu põhjust ette toodud. Professor pahemalt poolt näeb selle põhjust peajasjalikult joomises,

professor paremalt poolt, hra Linnamägi lahkel toetusel, näeb põhjust usuõpetuse väljaheitmises koolist. (W. Linnamägi (kristl.) kohalt: Ütelge parem ümberpöördukt. Naer.) Ma pean ütleva, et mina üht ega teist seisukohta ei jaga. Mis usuõpetuse väljaheitmisesse puutub, siis peaks igapäevale arusaajale inimesele selge olema, et usk praegu meie rahwa elus kaugelki seda osa ei mängi, mis ta rahwaste elus keskajal on mänginud. (W. Linnamägi (kristl.) kohalt: Kahjuks!) Täitsa õige on, et sõda alati hävitustööd teeb inimese hinge kallal, et sõda paneb inimest elama päewameeolule, paneb inimest mõtlema selle peale, et ta wõib olla homme enam ei ela, et ta inimest tihtipeale hoolimatuks teeb. Wiletsuse ajad, mis sõjaga käsikäes käiwad, need panid küll keskajal, kus usk inimeste keskel suurt osa mängis, inimeste käed kokku ja inimesed otsisid kirikutes ja kloostrites enesele rahuldust. Siin wõiks meele tuletada näituseks Bütsantsi rahwa meeolulise riigi lagunemise ajal, kus talupojad terwete küladena kõik oma talud, majad ja warandused kloostritele kinkisid. (W. Linnamägi (kristl.) kohalt: Seda meie teame juba ise!) Hea küll, kui teie seda teate, kuid nii oli see ainult keskajal, aga nüüd ei ole enam see. Usk ei mängi enam seda osa inimese elus, mida ta enne mängis. (J. Lattik (kristl.) kohalt: Naised on kõik usklikud!) Waadake, nüüd meie sõjaajal ei läinud keegi enam troosti otsima kirikust, ei, meie inimesed lähewad kõrtsi, kabareedesse. (W. Linnamägi (kristl.) kohalt: Teise mehe juure!) Ja kui nad mitte sinna ei lähe, siis waatawad ahnelt ümber, mida elult weel wõtta, mis elult weel wõtmata on jäänud. (A. Saar kohalt: Ükskõik kelle käest wõtta.) Wõib olla keskajal hoidis usk inimesi isegi kuriteo eest, ajas neid kloostrisse palwetama ja paastuma, kuid nüüd on lugu teistmoodi. Sellest tuleb järeldada, et usul ei ole enam seda mõju, mis temal kord on olnud, et usk on juba ajast ära. (J. Lattik (kristl.) kohalt: Lapsikud jutud! Naer.)

Juhataja A. Kerem: Palun rahu!

E. Asson (sd.): Kes wähegi arusaaja silmaga asja pealt waatab, see peaks selgest aru saama. Mina igatahes seda seisukohta sugugi ei jaga, et kõlbluse langemisele usuõpetuse väljaheitmine kaasa on mõjunud, ega ka usule selja pööramine.

(W. Linnamägi (kristl.) kohalt: Liig pisike pea!) Mis puutub sellesse, et joomine wäga palju mõjunud on seltskonna kõlbluse langemise peale, siis pean ma ütleva, et siin palju tõtt on, aga jällegi on see langemine ennem sündinud. Mitte sellepärast ei ole seltskond langenud, et ta jooma hakkas, waid seltskond hakkas jooma sellepärast, et ta moraaliselt langemas oli. (A. Weiler (töer.) kohalt: Mis Ernits selle kohta ütleb?) Tõsi on, et joomise wastu tuleb wõidelda. Kuid joomise wastu ainult karskuskõnedega wõidelda ei saa, nagu herra Lattik eile soowitas. Ma wõin teile tõendada, herra Lattik, et kui teie lastele neljas koolitunnis ainult karskust õpetaksite ja kui see laps siis koju läheb ja wanemate laua peal wiinapudelit näeb, siis ei ole sel õpetusel mingit tagajärge. (J. Lattik (kristl.) kohalt: Ega mina karskust ei õpeta, mina õpetan usuõpetust. Ma soowitasin seda ainult Teile.) Mulle meeldis, et herra Lattik nooruse saatuse nii wäga südamesse wõttis. (J. Lattik (kristl.) kohalt: Kesseda rääkis?) Teie, herra Lattik. (Naer.) Kuid ma pean ütleva, et unustasite täiskaswanutest rääkida, kellede keskel lapsed ülesse kaswawad. (J. Lattik (kristl.) kohalt: Preili, rääkisin ka neist! Teie wist ei kuule!) Hoopis wähe. (O. Strandman (töer.) kohalt: Peaks neid kooli saatma, meil on ju praegu haridusministeeriumi eelarwe arutuses!) Ma ütlen, et peaks täiskaswanuid ümber kaswatama. Enne, kui nemad ümber kaswatatud ei saa, ei kaswa ka nende lapsed teisiti. Teile, herra Lattik, ütleks ma weel, teie peaksite kirikust ära minema. Teil on hea kõneand, mida teie väljaspool kirikut teiseks otstarbeks palju suurema kasuga ära tarwitada wõiksite, kui kiriku jutlustel. (Wahelhüüe paremalt poolt: Lattik aetakse kirikust välja!) Nii siis ainult karskuskihutustööd tehes joomise wastu wõidelda, ei anna üksi weel tagajärge, ega tõsta seltskonda kõlbliselt. Karskuskõned joodiku peale ei mõju, tema ei wõta seda kuulda, et joomine terwisele halb on, et ta inimese hinge demoraliseerib. Joodik saab inimeseks ainult siis, kui ta hingeliselt nii kaugemale areneb, et temale joobnud inimene wastikuks läheb. Kui inimesele jook wastikuks läheb, siis ei jäta ta seda ikkagi maha, just samuti, kui meie haiguse ajal rohtusid sisse wõtame, teades, et selle järele meie paraneme. Ini-

mene jätab joomist ainult siis, kui temale teine joobnud isik wastikuks saab ja siis ei taha tema ise niisugusesse seltskonda, kus joomine moodis on, sattuda. Sellepärast tuleb kõige pealt inimese hinge kultuuri edendada, eestkätt hariduse andmise läbi ja peale seda karskustööd teha. (W. Linna mägi (kristl.): Seda olen mina juba ammugi ütelnud.) Ma ei teadnud seda mitte, ma mõtlesin, et teie ainult usuõpetusega seltskonda päästa tahate. Järgneb, meie riigil tuleb tõsiselt tähelepanu juhtida hariduse peale väljaspool kooli. Haridusministeerium on ühte ja teist teinud. Haridusministeeriumi rahwahariduse osakond, mis omal ajal olemas oli ja mis minu juhatusel poolteise inimesega töötas, ma nimetan poolteise inimesega sellepärast, et mina ainult ühe jalaga ministeeriumis olin ja peale minu oli olemas seal osakonnas ainult sekretäär (Üleüldine naer ja wahelhüüded.) Ma arwan, hra Schulbach, et teil teada peaks olema, et olles haridusministeeriumi ametnik, mina ka Asutawa Kogu liige olin. (Naer ja hüüded: Hra Schulbach oli päris wakka.) Ma arwan, et mul sõna on.

Juhataja **A. Kerem**: Teil on ju sõna!

E. Asson (sd.): Rahwahariduse osakond ei leidnud selle töö juures sugugi Ameerikat üles, waid ta hakkas neid samu radu käima, mis teistes maades on käidud. Ta hakkas raamatukogusid korraldama, pani rahwaülikooli tööle, korraldas kursusi ja õperinge, katsus üksikuid ettelugemisi toime panna jne. ja kõige selle ergutajaks pidid olema alguses rändawad lektorid. Muuseas olgu teile, herra Lattik, tähendatud, et see lektor, kellest teie eile rääkisite, küll minu poolt detsembrikuul minewal aastal ametisse sai pandud. (J. Lattik (kristl.) kohalt: Ma ei nimetanud sugugi selle lektori nime.) Rahustage ennast, hra Lattik, ma tean seda. Parandan, see isik ei saanud mitte rändawaks lektoriks nimetatud, waid ta nimetati Wiljandimaale haridusinstruktoriks, arwates 1. jaanuarist 1921 a. (Naer.)

Mis puutub rändawatesse lektoritesse, siis oli nende ülesanne raske ja kaunis wastutusrikas. Nad said wälja saadetud ettelugemisi pidama haridusseltside poolt korraldatud kursustele, kus sellekohased soowiawaldused olid. Need lektorid pidid peale kõnede ja ettelugemiste ergutama haridustöö mõtet wäljaspool kooli, nimelt

kuidas seda korraldada koha peal ja misuguste abinõudega. Peale selle olid nad kohustatud ümberkaudu kõiki haridusseltsi üles otsima ja nende tegelastega nõu pidama, kuidas neis töötada. Rändawaid lektorid on ametis olnud ainult 3. Üks nendest oli wäga osaw ja töötas wäga heade tagajärgedega, kuid minewal sügisel loobus ta sellest tööst ja astus ülikooli. Teised kaks ametnikku olid täitsa wilumata ja need wõtsid asja wäga ametlikult. Nad läksid kohale, kuhu neid saadeti, pidasid kõned ära ja ei olnud ise asjast huwitatud. Et nende tegewust ja selle töö tagajärgi raske kontroleerida oli, siis panin ma selleaegsele haridusministrile Annusson'ile ette rändawate lektorite ametid ära kaotada ja nende asemele maakondadesse määrata haridusinstruktorid. Nendele instruktoritele said antud instruksioonid ja kui see rahwasaadikuid huwitab, siis loen ma sellest ette mõned paragrahwid, olgugi, et haridusinstruktorid praeguse haridusministeeriumi poolt ametnikkude kirjast maha on tõmmatud. Haridusinstruktorite kohta oli wälja antud määrus, millest ma praegu teile mõne osa ette loen:

„Haridusinstruktor on oma maakonnas wäljaspool kooli hariduse juhtija ja korraldaja ning allub oma tegewuses haridusministeeriumi rahwaharidusosakonnale. Haridusinstruktorite tegewusse kuulub: 1) haridustöö õhutamise wäljaspool kooli, 2) haridusliikude seltside kaastegewusele kiskumine, 3) rahwalikkude kõnekoosolekute, 4) lühikeseajaliste kursuste, 5) edasihari- miskoolide, 6) rahwaülikoolide ja 7) õperingide organiseerimine ning 8) rändawa lektori kohuste täitmine wõimaluse ja tarwiduse järele oma tegewuspiirkonnas.“

Nagu teie näete, on see kawa laialine ja suur. Need instruktorid, elades maakonna linnades, pidid ühtlasi olema wilunud ja nad oleks maakonna linnades suurt kasu toonud. Kui nüüd üks nendest instruktoritest hra Lattik'u üles otsis, siis täitis ta sellega oma ülesannet, nimelt minnes kohaliku haridustegelase juure temaga nõu pidama, mida koha peal wõimalik teha oleks. Kui hra Lattik temale raamatuid andis, siis on ta nii wastu tulnud, nagu ta wastu tulema pidi. Jääks üle soowida, et koha peal palju niisuguseid inimesi oleks.

Mis rahwaülikooli ja kursustesse puutub, siis peab ütlema, et ka nendele osakonna poolt said antud juhatuskirjad, kuidas neid koha peal korraldada ja kuidas neid käima panna. Hra Lattik ütles, et meil ei ole mitte teada, missugusteks meie rahwaüli-

koolid peavad kujunema, kas niisugusteks, nagu nad põhjamaadel või Inglismaal on. Meil on alguse asi ja otsimise aeg. Tallinna rahwaülikool on peaaegu iga aasta ise programmi, ise kawa järele töötanud ning otsib just seda, kuidas korraldada õpetuseandmist rahwaülikoolis, et see meie õppijaid rahuldaks. Iga instituut on alguses ikkagi otsimise instituut, ja kui ta õige tee on leidnud, siis jääb ta ka sellele püsima. See, hra Lattik, peaks teile küll selge olema. (J. Lattik (kristl.): Ei ole.) Wäga kahju! Siis on raske teile midagi selgeks teha. Pidage meeles, et meie publikum rahwaülikoolide jaoks liiga vähe ette valmistatud on ja et meil rahwaülikooli nii korraldada, wäljamaa eeskujul sellega raske on. Teine asi on rahwaülikooli siis korraldada, kui meie rahwas, meie noorsugu ühest ja seitsmest algkoolist läbi käib. Kuid praegustel oludel on tema korraldamine wäga raske, nii et kõiki kuulajaid rahuldaks. Niisama raske on ka õpejõudude ja lektorite leidmine. Tähendasin juba, kui raske on meil instrktorid leida, kes kasu tooks oma tööga, sest meil puuduwad kohased inimesed. Lõpmata raske on rahwaülikooli kursuste juhatajatel, neil tuleb rahwaülikooli nõnda korraldada, kuidas kohalised olud lubawad. Tuleb leppida, missugustes ainetes lektor saada on, kui palju ja mitu tundi tema lugema saab. Praegusel ajal mingisuguse kindla kawa järele käia pole võimalik. Tulewikus, kui meil saab enamwähem ühetaoline auditorium olema ja kohalised õpejõud, siis võib meil ka rahwaülikool korralikult töötama hakata. Ei kahtle keegi, et just täiskaswanute juures oleks tarwis haridust edendada ja sellepärast oleks täitsa õigus nõuda haridusministeeriumilt, et ta katsuks niipalju kui võimalik täiskaswanute keskel haridust edendada ja mitte üksi koolilaste eest hoolitseda. Lapsed on meie tulewiku riigi kandjad, kuid meie riik peab ka praegu saama kantud ja seda teewad täiskaswanud. Nad on kõik päritud sellest ajast, kus hariduse peale wähe rõhku pandi ja sellepärast tuleks meie walitsusel eestkätt tõsiselt selle peale mõelda, et täiskaswanute eest hoolt kantaks. Nemad ei ole mingisugust riiklist kaswatust saanud ja on ka poliitilisele elule täitsa ette valmistamata. See on kõigile teada ja selleks otstarbeks ei tohiks mingisuguseid summe keelata. Selle wäite, et see töö seltskonna peale jääks, pean ma tagasi lükkama, sellepärast, et meie seltskonnas inimesed puuduwad, kes selle töö etteotsa

astuks, sellepärast et nad kõik riiklisesse asutusesse teenima on läinud ja nendel, kes järele on jäänud, tarwilik waimustus puudub. Haridusministeerium ei tohi mitte silmi kinni pidada, waid peab selle eest hoolitsema, et rahwas haritud saaks. On ju tõsi, et meil on hulk mitmesuguseid seltsi, nagu haridusseltsid, kirjandus-, lauluseltsid, mänguseltsid, oma põllumeesteseltsid jne., kes põhikirja järele osalt omale ülesandeks on teinud rahwaharidust edendada. Meil on registreeritud mitmesuguseid haridusseltsi 122. Siis on weel hulk kirjandusseltsi, töölisteühisusi ja raamatukoguseltsi, ühesõnaga terve rida organisatsioonid, kes oma ülesandeks on teinud haridust edendada. Kuid suuremalt jaolt on nad ainult nimepidi seda tööd tegemas, sest kui nende tegewust lähemalt waadata, siis selgub, et nad mitte midagi ei tee. Parem juhtumisel peawad nad raamatukogusid ülewal, kuid suuremalt jaolt on needki tolmunud ja rahwale kätte saamatad. Usun aga, et need seltsid töötaksid siis küll, kui nende juure saata ergutajad, kes nendele näpunäiteid annaks ja kui neile walitsus appi tuleks rahaliste summadega. Oma järgmises eelarwes peab haridusministeerium seda küsimust tõsiselt wõtma, aga mitte nii pealiskaudselt ja ühekülgset, nagu ta sel aastal on teinud. Seltsimees Martinson oma kõnes eile täendas, et 1920. a. eelarwes maha olid tõmmatud summad, mis olid määratud õperingide ja raamatukogude toetuseks. Mõtelge, haridusministeeriumis on registreeritud ligi 400 raamatukogu ja nende jaoks kõigest 100.000 m. abiraha rahaministeeriumi eelarwekommissjoni poolt. See on naeruwäärne summa wõrreldes praeguste raamatute hindadega. Riigikogu eelarwekommissjon on seda summat 800.000-ni suurendanud, kuid mõtelge, mis juba ühel seltsil hobusewõtmine maksma läheb, et postijaama selle raha järele sõita. (O. Strandman (töer.): Kui nadei saa ilma posthobusteta rahagi ära tuua, siis ei maksa neile küll midagi anda!) Herra Strandman, kui meil on tegemist wäse töölisteühisusega, kel hobust ei ole, siis ei tohi teda toetussummast ilma jätta. Niisama on ülekohtune maha tõmmata eelarwest 200.000 mrk., mis määratud oli noorte ühingule. See ühing on õige laialdast tegewust awaldanud. Ühingul oli 33 seltsi 27-me osakonnaga ja on õige tublisti töötanud. Tema põhikirjas seisab sihina nooruse energia ärakasutamine kultuurilisel-esteetilisel alusel, kutsuda kõiki noori kehalisele ja

waimlisele eneseharimisele ja isetegewusele. Mul on üks aruanne olemas selle ühenduse tegewusest. Selle aruande põhjal wõtsingi haridusministeeriumis olles eelarwesse nende toetuseks anda 200.000 mrk, Neil on instruktor olemas, kes maal ümber käib ja uusi noorte seltse organiseerib. Herra Lattik, kes siin eile jutustas noorte joomisest ja eksiteel olemisest, peaks igatahes toetama seda wäikest toetussummat, mis noorsoo ühenduse toetuseks eelarwesse on wõetud. Nad püüawad igalpool noorsugu organiseerida ja seltse asutada, kus noored eneseharimise alal töötaksid. See on lühidalt, mis ma ütelda tahtsin hariduse alal väljaspool kooli.

Tahaksin weel üht küsimust üles tõsta Tartu ülikooli kohta. Kõik teawad, et meil Tartus ülikool on olemas. Seda küsimust olen ma pool nalja toonil ette pannud algajatele üliõpilastele: on meil Tartus tõesti ülikool olemas? Ülikool olemas? Nende poolt olen ma wastuse saanud: jah meil on ülikool olemas. Ka wanematele üliõpilastele, kes Wene ülikoolides õppinud ja nüüd Tartus oma haridust lõpetada tahawad, olen ma seda küsimust ette pannud, aga nemad on wastanud, et Tartus meil küll ülikooli ei ole, et on midagi, mis selle aset täidab. Kahju, et üks nendest üliõpilastest, kes ka Riigikogu liige on, praegu siin ei ole. Ma tahtsin just teda üles kutsuda meie ülikooli arusaaja üliõpilase seisukohalt arwustama. Ma loodan, et Tartu ülikooli arwustab minu rühmaseltsimees herra Ernits, kes meie ülikoolile lähedal seisab. Tahan siiski ütelda, et kõigest sellest, mis kuulnud olen, pean järeldama, et meie ülikoolis kõik korras ei ole. Õpetöö korraldusega ei olda rahul, samuti ka õpejõududega. Õpetöö korraldust ei saa ma arwustada, sellepärast, et seda lähemalt ei tunne. Mis õpejõududesse puutub, siis olen nende nimesid ajalehtist lugenud ja pean tõesti ütlema, et nende keskel wähe neid on, kes heade tagajärgedega õpetada wõiwad. Õpejõudude saamine on meie ülikooli walitsusel muidugi raske, kuid mõned wäga head õpejõud on siiski leitud. Peab oletama, et õpejõudusid ei ole küllalt hoolsalt otsitud ehk ei mõisteta neid otsida, ehk otsitakse neid teatud eeldustega. Tahaksin siin puudutada eriti Tartu ülikooli juures olewat usuteaduse fakulteeti. (K ä r a j a w a h e l h ü ü d e d.) Kui ta asutatud on, siis peaks vähemalt meil õigus olema nõuda, et see oleks modern teoloogia fakulteet ja mitte niisugune wanameelne asutus, nagu ta praegu seda on. (W a h e l h ü ü d e d.)

W. Ernits (sd.): Mulle tehti kohuseks Tartu ülikooli üle kõneleda. (H ü ü e: Kelle poolt?) Rühma poolt. Enne kui seda teen, tahan ma mõne märkuse teha muude asjade kohta ja kõige pealt mõnes asjas eelkõnelejale wastu waielda.

Kõige pealt pean tähendama, et usust wõidakse arwata kuidas tahes, kuid ei saa tõendada, et usk on ajast ära. Eestis liikudes wõiks ju niisuguse mulje saada. Sest Eestis on tõepoolest usu wastu leigust. Kui Teie aga lähete Soome, siis leiata, et näituseks kooliõpetajate kongress algas jumalateenistusega, selle peale waatamata, et Eesti õpetajad protesteerisid, ja siis saate hoopis teistsuguse mulje. (M. Martna (sd.): Et nad on usklikud?) Need on kombad, millel oma alus mitte ei puudu. Kui teie weel tähele panete Ameerika-Ühisriike, siis saate jälle hoopis teise mulje, kui meil. Ameerika-Ühisriikide usklikud on kõige maailma puudustkannatajate jaoks niipalju raha kokku pannud, et sest meiegi uskmatautele jätkub. See on asja praktiline külg. Asja teoreetiline külg on järgmine. Ei ole ühtki tõsist teadusemeest, kes kahtleks selle juures, et usk on reaalne psühholoogiline elamus. (K. Wirma(sd.): Aga mis usk?) Kui teie professor James'i tunnete, siis te peaksite vähemalt teadma, kuidas usku psühholoogiliselt hinnata. Küsimus seisab ainult selles, missugune transsubjektiivne korrelaat wastab usulisele elamusele, kas seda on olemas ja mis mõttes seda mõista. Usuline elamus on psühholoogiline fakt. Nagu teaduses siiski tõendatakse, on olemas inimesi, kellel usuline tunne puudub ja kes juba loomulikult materialistid on. Seda tõendab psühiaater prof. Tschisch ja tema arwamist tuleb tõsiselt wõtta.

Teine asi, mida ma arwustada tahan, on minu eelkõneleja waated kuritegewuse ja joomise wahekorra peale. Siin pean ütlema, et minu arwesse pandi täiesti walesti waade, nagu oleksin ma öelnud, et kuritegewus on tõusnud ainult joomise tagajärjel. Ma tean wäga hästi, et kuritegewuse tõus on tingitud ka sõja tagajärgedest ja teistest tingimistest. Ainult erilise tõusu wiinamüügi algusest saadik olen kirjutanud alkoholi arwele. Edasi tahan puudutada seda imelikku joont meil, mis ka siis asja liialdada püüab, kui teda weel ei ole. Meil puudub praegu karskusliikumine sõna tõsisel mõttes, aga siiski kardetakse ja liialdatakse sellel alal ja nähakse rohkem, kui olemas on. Rootsis, näituseks, on iga kümnes inimene karskusseltsi liige ja

Ameerikas on karsklasel absoluutne enamus. Kui teie vaatate Soomet selles asjas, siis saaksite jällegi hoopis teise mulje ja teised waated.

Haridusministeeriumi rahwa üldhariduse osakonna juure üle minnes, pean ütleva, et selle osakonna tegewus tõesti enneaegu on lõpetatud, sest et meil üldine rahwaharidus weel nõrk on. Selle osakonna tööle oleks wõinud palju rohkem edu olla, kui seal oleks tegewuses olnud isikud, kes oleks tunnud, kuidas üldhariduse tööd tehakse Ameerikas, Rootsis ja mujal. Omal ajal kutsuti meile Rootsist siia loenguid pidama Rootsis väga tuntud mees Goodsemplarite spingute juhataja Oskar Oesson, kes haridusministeeriumis paar loengut pidas. Neist loengutest wõis saada ainult aimu sellest, kuidas rahwa üldharidustöö korraldada tuleks. Osakonna tööle puudusid suuremad tagajärjed, peaaesjalikult just sellepärast, et wastawatel jõududel oskus puudus. Ma ei taha siin kedagi süüdistada, waid ainult konstateerin fakti. Kuna meil rahwa üldhariduse osakond likwideeritud on, tahetakse Soomes seda osakonda awada. Kui soomlased omal ajal kuulsid, et meil see osakond olemas on, imestasid nad ja ütlesid, et meie neist ees oleme. Nüüd on ümberpöördukt.

Soomes on kaks suurt rahwa üldhariduse töö keskkohta: Soome kodanlaste oma — Kansalisswalitsusseura ja teine — Soome tööliste oma — Suomen työväen sivistysliito. Soome walitsus toetab mõlemaid ühel määral, mis walitsuse objektiivsusest sellel alal tunnistust annab. Kansalisswalitsusseura saab 50% üleüldisest toetussummast, Suomen työväen sivistysliitto sama palju. Soome töölistel on oma teatrid, mis toetust saawad. Kui ma ei eksi, sai Tampere töölisteteater 40.000 Smk. (M. Martna (sd.) 50.000 m.!) Noh siis sai ta 50.000. Mis puutub meil haridustöösse tööliste keskel, siis pean ma tähendama, et minul sel ajal, kui sotsiaaldemokraat Kartau haridusministriks oli, arwamine oli, et nüüd sellel alal midagi ette wõetakse. Ma saan aru, et selle töö tege mine väga raske on, sest tuleb ühendusesse astuda ametiühisustega, kes igasuguse n.n. „kodanlise“ hariduse wastased on. (E. Asson (sd.): L ä b i r ä ä k i m i s i a m e t i ü h i s u s t e g a p e e t i !) Ma ei tea, mis selle põhjus oli, aga sellel alal ei tehtud midagi, vähemalt mina ei kuulnud sellest sõnagi. Soomes on sellel alal õige kaugele jõutud, ehk seal küll kodanlaste ja tööliste wahel õige teraw wahe on. Seal on aga äärmiste pahempoolsete arusaamine hari-

dustööst hoopis teine, kui meil. Ei taha siin sellest palju kõneleda.

Edasi räägiti siin moraali langemisest ja muust. Toodi ette ainult fakti, mis näitab, et õpilaste keskel on suguhaigused laiali lagunenud. Ühe arsti tõenduse järele on ühes linnas 12 inimest tütarlaste günaasiumi õpilaste käest suguhaiguse saanud. (W a h e l h ü d e d : T o h o h !) See on fakt.

Läheme edasi haridusministeeriumi teaduse- ja kunstiosakonna juure. Selle osakonna eelarwes on ette nähtud Eestimaa kirjelduse wäljaandmine. Selle ilmumise wiibimises olen mina osalt süüdi. Pean tähendama, et selle kawatsuse täidewiimine oli selle tõttu raskendatud, et siis, kui seda asja kawatseti, ei olnud statistikat, ei olnud ülikoolil eriteadlasi, kelle poole wõis pöörata. Selle raamatu wõib wälja anda ja see aeg ei ole mitte kaugel, kus see sünnib, kuid täielik kodumaa kirjeldus ta olla ei saa, nagu see Soome kohta olemas on, kus igal alal täielik arwustik olemas ja kus on ülewaade antud eriteadlaste poolt. Sellega saaksime alles tulewikus toime ja seda ei saa meie enne teha, kui meil selleks arwustik üks wõi kaks aastat töötanud on. Peale selle peab silmas pidama täieliku detailset kodumaa kirjeldust. Seda teeb praegu Eesti kirjandusseltsi kodumaatundmise osakond. See on nii kui Soomes täieline meetodiline kodumaa kirjeldamine maakondade ja kihelkondade järele, wõimalikult täielikult. See tuleb ainult Eesti keeles ja ei ole mõtet seda wõõrasse keele ümber tõlkida, selle suuruse ja detailsuse pärast.

Siis on haridusministeerium unustanud teostamata seda, mis temale juba Asutawa Kogu ajal ülesandeks tehti. Nimelt siis wõeti teadusteasutuse põhikiri wastu. Seal on öeldud, et haridusministeerium peab selle teostama. See on aga senni teostamata ja kui ma alles eile haridusministeeriumi asemiku käest järele pärsin, oli see talle uudiseks, et see ülesanne teostada tuleb ja et haridusministeerium seda teostama peab. See oleks väga tarwilik. Meil on olnud waremini suur hulk saksakeelseid ja ka eestikeelseid teaduslikka seltse. Neil on raamatukogud, muuseumid. Teaduslikka uurijaid meil on, tuleks ülewaade kokku seada selle üle, mis meil tehtud on ja mis meil teha wõiks ja kuidas teaduslist uurimist üleüldse korraldada. Ülikool oma peale seda täies ulatuses wõtta ei saa. Tema ei saa teaduslist uurimist korraldada. See peab teadusteasutuse hooleks jääma. Loodan, et tulewases eelarwes see juba ette on nähtud.

Nüüd ma lähen natuke ülikooli juure. Kõige pealt pean tähendama, et ma ainult oma muljete järele jällegi kõneleda wõin ja oma muljete eest ka ise wastutan. Kõige pealt pean tähendama seda, et väljaspoolt kuulub õige palju etteheiteid ülikoolile, kuid kõiki ülikoolile tehtud etteheiteid ei saa mitte jagada, ainult osalt wõib neid õigustatuiks pidada. Kõige tähtsam on seal juures teadusline külg. Teoreetiliselt on meil järgmised wõimalused. Üks teoreetiline wõimalus oleks olnud saada väga hea ülikool sel teel, et oleks pidanud 80 wõi 90% wõõraid õpejõude kutsuma. Teine wõimalus oleks olnud rahvuslist Eesti ülikooli luua, aga siis oleks ta oma wõimiste poolest halwem tulnud, kui ta praegu on. Ja kui nüüd kumbki wõimalus täiesti wastuwõetaw ei ole, jääb ainult järele mingisugune kompromiss teha ja ma arwan, et seda kompromissi keegi suudab waewalt paremini teha, sest kompromiss on niisugune, et ülekaal, olgugi wäikene, on eestlaste käes. Seda ei wõi lubada, et ülikool wõõraste wõimu alla läheb. Wõõraste hulgas on õige palju väga häid jõudusid olemas, kes wõiksid olla ehteks igale ülikoolile maailmas; omade hulgas on ka niisuguseid, aga siiski väga vähe. Niihästi omade kui ka wõõraste hulgas on rohkem niisuguseid õpejõudusid, mis igale ülikoolile julgesti soowitada wõib, kes igas ülikoolis õpetada wõiks. Siis on omade hulgas kategooria, algajad professorid, kes aga mujal dotsendid oleksid, meil on aga nad professorid. Siis on jälle teised algajad, nõrga kvalifikatsiooniga professorid honoris causa ses mõttes, et nad muudel aladel on töötanud ehk töötawad, näituseks, poliitika alal. Teistes ülikoolides niisuguseid ei ole, aga meie oludes on see arusaadaw. Peab ütleva, et siin on ka wäikesi eksitusi olnud, aga neid wõib sõrmedel üles lugeda, kellest lahti peaks saama, kellest lahti tahetakse saada. Ainult see lahtisaamine ei ole nii kerge, nii lihtne. Ühest on juba lahti saadud, wõib olla, saab ka teistest. On tõesti eksitusi, on inimesi, kes wõiwad kõnelda niisugust segu, mis otsekohe õeldud, ainult nemad ise teaduseks peawad. Siis on peale selle veel dotsente, keda mõned professoriteks peawad ja nende hulgas on ka väga mitmesuguseid jõudusid. Mõnedest wõib asja saada, väga häid õpejõude, mõnest aga mitte kõige paremaid. Liiga nõrku nende keskel ei olegi. See oleks ülewaade õpejõudude kohta. On häid, kui ka halbu. Siin wõiks tähendada seda, et mõne õpejõu kohta wõiks poliitilisi märkusi teha, näituseks tsariaja wõi okkupatsiooni

aja kohta, aga seda ei tule teaduse seisukohalt mitte arwesse wõtta. Wõib öelda, et paar kõige ägedamat pangermanisti on kõrwale jäetud, nimelt need, kes Eesti riigi mõtte wastu on eksinud. Siis, mis puutub usuteaduskonna kohta, peab ütleva, et ülikoolis on selle wastu palju wäiksem opositsioon, kui väljaspool. Ülikoolis on praegu wäike ülekaal eestlastel. Wõõrastest on soomlasi 7, kes õige ruttu on Eesti keele ära õppinud ja õige hästi loenguid peawad. Siis on veel 3 rootslast, kes praegu Eesti keelt õpiwad. Neil on Eesti keele õppimine palju raskem, kui soomlastel ja Eesti sakslastel. Sakslastest on mõned wäljamaalased, kas erapooletud ehk koguni poliitiliselt eestimeelsed, keda wõiks päris eestlasteks pidada. Sisemaalased on ka teatawal määral ümber õppinud, olgugi et wäikesel wiisil wõiks Saksa joont siiski märgata. On koguni etteheiteid tehtud, et näituseks, õpejõude, assistente on sakslased tahtnud wõtta ainult sakslasi, kuid selle peale on ülikooli walitsuse poolt reageeritud, millel on mõjugi olnud. On kuulda kaebtusi selle üle, et ülikoolile autonoomiat ei anta. Seda ei wõi aga mitte, et ülikool wõõraste kätte ei läheks. Siin on meil eeskujuks Helsingi ülikool, kuhu rootslased suurel arwul sisse on tunginud ja teda oma käes peawad, nii et soomlased peawad omale teise puhassoome ülikooli asutama. Sellepärast ei wõiks lõpulik ülikooli autonoomia maksmapanek niipea sündida. Peale teadusliku ülewaate wõib veel ülewaate teha muude ülikooli elukülgede kohta. On kaebamisi olnud nõorte stipendiaatide poolt, kes Soomes on õppinud, et stipendium neil liiga wäike olla. Ma ei tea, kas 1.000 Saksa marka on Saksamaal suur wõi wäike raha, aga ma tean, et seal on määratud niisugune stipendium. Siis tuli meil niisugune fakt ette, et Inglismaalt kutsuti geoloog poolelt õppimiselt tagasi, sellepärast, et raha ei olewat olnud anda sellele wäljamaa üliõpilasele. Ma arwan, et niiviisi õpilastega ümber käia ei tohiks. Siis olen ma kuulnud teatawast põnewusest üliõpilaste ja ülikooli walitsuse wahel. Meie üliõpilased on teatawasti praegu väga rasketes majanduslikkudes tingimistes ja selle tõttu taheti korraldada üliõpilastele riiklist laenu. Asi oleks liikuma läinud, kui ülikool oma arwamise oleks awaldanud, aga teatawasti wiivitas ülikool sellega kunni wiimaste Asutawa Kogu istumiste päewadeni ja siis tuli eitaw arwamine. Nagu „Postimees“ kirjutab, olla ülikooli ringkondades arwamine, et kuna praegune rahakurs wäga madal on, siis saab laenusaaaja-

tel pärast väga raske tasuda olema, ja sellepärast peavad nad nüüd vähemaga läbi ajama. See oleks iseenesest ju väga ilus, aga üliõpilased ütlevad, et nemad tingimata laenu tegema peavad ja sest on ikkagi kahju, kui nad seda eraisikute käest ehk laenuasutuste käest teevad, kes väga suuri protsente võtavad. Ma arvan, et see asjaolu ka teatawat põnewust sünnitas ülikoolis. Wast ehk võiks ülikooli maksu kalliks pidada, aga praegusel korral, kus raha nii odaw on, sellest kõneleda ei maksa. Ainult stipendium peaks rohkem olema. Üleüldse on aga minu mulje see, et Tartu ülikool küll halvem ei ole, kui ta enne oli õpejõudude poolest.

Haridusministri abi F. Sauer: Austatud Riigikogu liikmed! Et eelkõnelejad on eelarwe juures mitme puuduse peale tähendanud, on loomulik, sest see on esimene katse ministeeriumi eelarweid rahvasaadikutele esitada. Teisest küljest on puudused loomulikud sellepärast, et ükski ministeerium, eelarwet kokku seades, mitte ainult oma tarwidustega rehkendada ei saa, waid ka sissetulekuallikaid peab silmas pidama ja võimalustega rehkendama, kuidas igaihe tarwiduse täidesaatmist rahuldada, sest et meie riigi majandusline seisukord õige kitsas on. Nüüd on aga siin seda eelarwet arutades haridusministeeriumi eelarwe puudusi ühendatud nimetatud ministeeriumi juhatuse teguwiisiga. Nimelt kõneles herra Martinson, et haridusministeeriumi eelarwe mitte küllalt hoolikalt kokku seatud ei ole. Mina oma poolt tean ütelda, et selle eelarwe kokkuseadmise juures kõik on tehtud, mis sel ajal võimalik teha oli, ja kui seal siiski mõned puudused on, siis ei saa kuidagi praegust haridusministeeriumi koosseisu süüdistada. Praegune haridusminister wõttis ministeeriumi 27. jaanuaril üle, kuna eelarwe rahaministeeriumi finanskomisjoni on saadetud 20. jaanuaril. Kui herra Martinson tähendas, et eelarwe mitte küllalt täpisealt kokku seatud ei ole, siis langewad need hoobid peaasjalikult just herra Martinson'i enese peale tagasi, sellepärast, et herra Martinson sel ajal ise kooliosakonna juhataja oli, mis sel ajal kõige tähtsam osa haridusministeeriumis oli ja sellepärast ka eelarwe kokku seadis, mis pärast haridusministeeriumi nõukogus läbi waadati. (J. Piiskar (is.) kohalt: Kas selleaegseid algatusi edasi on arendud?) On küll. Ministeerium ei ole midagi eelarwest maha wõtnud... Siis toonitab herra Martinson weel, et haridus-

ministeerium küllalt energiliselt ei ole kaitse-
 senud oma eelarwe-summade läbiwiimist komisjonis, aga sealsamas toob ta oma kõnes ühe juhtumise ette, kus ta ise oli sealsamas komisjonis üht osa eelarwest kaitsemas olnud ja nimelt seminaari asutamise summasid, mis selle peale waatamata tublisti maha kärbiti. Et seda herra Martinson'i inertsuse pärast oleks tehtud, seda ei saa keegi uskuda, kes herra Martinson'i ainult ehk wast eilse ülesastumise järele tunneb. Kui kõik need summad, mis haridusministeerium oma eelarwe-kawasse üles wõttis, wastuwõtmist ei leidnud rahaministeeriumi eelarwekomisjonis, siis ei ripu see üksi ära haridusministeeriumi koosseisu inertsusest, waid siin pidi ühtlasi arwesse wõetama muid asjaolusid. Siis oli weel tähendatud, et haridusministeeriumil ei olnud lähemaid kawasid selle jaoks, kuidas seda 67 miljoni ära tarwitada, mis eelarwest maha kustutatud. Siin pean tähendama, et see mahakustutamine oli juba aasta algul ja nähtawasti olid selleks Wabariigi Walitsusel mõjuwad põhjused. Haridusministeeriumil on ka väga wähe võimalust sarnaste kawatsuste peale jõudu kulutada, mis alles kauge tulewiku perspektiivis. Haridusministeeriumil on wähe tööjõude, nii et tal waewalt jõudu jätkub olewate kawatsuste teostamiseks ja jookswate asjade ajamiseks.

Rahaasjanduse komisjoni esimees tähendas selle peale, et haridusministeerium kulude ja wäljaminekute poolest wõib julgesti sõjaministeeriumi järele koha saada eelarwes. See ei ole aga mitte just nii. Haridusministeeriumil on ainult ühes masinalkirjutajatega 36 ametnikku ja sellepärast ei saa haridusministeerium mitte neid kawatsusi praegu teostama hakata, mis wõib olla, alles mitme aasta pärast ette tulewad, ja ellu wiidud wõiwad saada. Haridusministeeriumil on praegu tegemist küllalt, et teostada kõiki neid ülesandeid, mida jooksew elu temale igapäew ette lükkab. Sellepärast ei saa haridusministeerium muidugi ka nii suurel arwul krediite tarwitada, waid ainult nõnda palju, kui seda jookswad ülesanded nõuawad.

Siis on weel juhitud tähepanu selle peale, iseäranis herra Martinson'i poolt, et haridusministeeriumi korraldus ja sisse-seade olla halb ja sellepärast jäädagi suur hulk häid kawatsusi teostamata. Siin peab jällegi seda silmas pidama, et see mitte praeguse ministeeriumi kokkuseade süü ei ole. Haridusministeeriumi korraldus oli ju Wabariigi Walitsuse poolt kinnitatud enne,

kui praegune ministeerium ametisse kinnitati. Kui nüüd ministeeriumi korralduses puudusi ja wigu leitakse, siis ei saa seda mitte praegusele ministeeriumile ette heita.

Siis on weel tähendatud selle peale, et praegu õpiwad wäljamaal palju tehnika üliõpilasi ja nende seas on isikuid, kes Eesti wabariigile küllalt heatahtlikud pole. Nimesid pole siin nimetatud, aga mõnede kohta olen ma juba ennemalt sarnast tähendust kuulnud. Siin võib ainult seda ütelda nende mõlema isiku kohta, kelle kohta see tähendus käib, et nad Eesti sõjawäest, soomusrongide ohwitserid on. Mingisuguseid tõendusi ei ole ministeeriumil, et need isikud mitte küllalt ustawad eestlased pole ja oma meelsuse pärast sakslased oleksid, ja sellepärast ei loe ministeerium neid kaudseid argumente mitte põhjendawaiks. Neid isikuid on 26, kes wäljamaal tehnikat õpiwad ja iga isiku peale läheb ministeeriumil aastas umbes 53.000 Eesti marka kulusid. Tartu ülikoolis õppiwatele üliõpilastele peab riik oma poolt igale juure maksma 30.000 Eesti marka ja nõnda pole see kulude wahe wäljamaal õppiwate üliõpilaste ja Tartu üliõpilaste wahel mitte nõnda suur, et see kulude suhtes riigile wõiks kardetawaks saada.

Muud märkused, mis siin tehtud, peasjalikult ikka ministeeriumi puuduliku korralduse kohta, ei ole küllalt sisulised, et nende peale praegune ministeerium watsaks, sest nagu juba ütlesin, on haridusministeeriumi korraldus wanemast ajast pärit. Kordan weel, et ministeeriumil võimalik pole olnud tulewiku kawatsuste kallale asuda, sest jooksew töö on niiwõrd suur, et ta wiimase ajaraasukese ära neelab.

Riigikogu meeoleu tähele pannes, peab tõendama, et see rõõmustawal wiisil hariduse ja kultuuri edendamisega päri on. Kuna teiste ministeeriumide juures alatas kulude suuruse üle nuriseti ja summased eelarwest maha kärbiti, oldi haridusministeeriumi wastu selles suhtes väga helde, haridusministeeriumi eelarwe on kõguni suurenenud. On isegi tähendatud kõnelejate poolt siit kõnetoolilt ja ka eelarwekomisjonis, et haridusministeeriumi eelarwe weel liiga väikegi on, — meie peaksime oma hariduse tõstmiseks palju rohkem wälja andma. See seisukoht on ka täiesti õige, sest hariduse ja kultuuri edendamise kaswatame oma põhikapitaali; kui meie haridusministeeriumi wäljaminekuid kitsendaksime sellepärast, et meie eelarwe ots otsaga

kokku ei tule, siis oleksime põllumehed, kes sügisel sellepärast seemet maha ei külwa, et neil talweks siis leiba ei jätkuks. Meie peame hariduse peale ikka rohkem ja rohkem wälja andma (J. Piiskar (is.) kohalt: Miks teie seda senni teinud ei ole?) Ma ütlesin teile juba, et haridusministeeriumil jõud puudub tulewiku kawatsuste juure asuda, sest jookswaid töid on liiga palju. Igatahes ei ole aga haridusministeeriumi eelarwest mitte ühtegi summat wälja jäetud, ehk küll mõnda on wähenatud (J. Piiskar (is.) kohalt: Aga miks teie pole kaitsenud kärbituid summe?). Olen juba rääkinud sellest, et need summad enam-wähem määratud olid tulewiku ülesannete jaoks, mille teostamiseks ministeeriumil praegu aega ei jätku. Sotsialistid iseäranis peaks seda teadma, et üksiku inimese tegewus weel wäiksem on, kui kodanlise erakonna oma, sest ta paneb rõhku ümbruskonna ja masse peale.

M. Martna (sd.): Austatud Riigikogu liikmed, kes weel ei ole ära läinud. Ma ei taha teie aega mitte liiga kaua kinni pidada; sest haridusministeeriumi eelarwest on juba nii mõndagi räägitud. Ma tahaks siin ainult ühe asja peale tähelpanu juhtida, mis õieti kõikide ministeeriumide eelarwete kohta käib. Herra minister, kui ministeeriumi juhataja, peaks kõige pealt eelarwe kohta ülewaate andma. (J. Piiskar (is.) kohalt: Herra minister ei arwa heaks siiagi tulla.) See ei tähenda midagi, ministri herra Bauer'i abi herra Sauer on siin ja wõib sedasama teha.

Meie oleme oma koolide sünnituse algul. Meie oleme kaunis suure ulatusega kooliseaduse wastu wõtnud, oleme rahwakooli asutama hakanud. Nüüd oleksime meie hea meelega soowinud teada saada nende käest, kes selle asja eesotsas seisawad, kus kohas meie seisame. Aga seda meie ei tea. Meie oleme kuulnud, et kooliseaduse teostamise juures olla palju raskusi, meie oleme mõnest raskusest kuulnud. Meie rühmas kõneldi paari päewa eest, et minewal aastal Tallinnas, hoolimata koolisundusest, 1.000 last ilma koolita on jäänud. See on asi, mida meie oleks pidanud kuulma haridusministeeriumi esitajalt. Meie teame, et mitte ainult maal, waid ka linnas koolimajadest ja ruumidest suur puudus on. Ühe arupärimise puhul seletas herra Bauer, et just selle kooli ruumes, kus tema direktor oli, ka teised koolid sees on ja sellepärast

kooliruumid enne ja pärast lõunat kinni on, mille tõttu kooli juhatamine raske on. See on väga arusaadav, kooliruumid tahavad puhastada, õhk puhastada jne. Siis on veel teine küsimus, kas on õpejõudude poolest, seminaaride poolest, asjad korras, kas on kooliõpetajaid küllalt. Siis on meil, näituseks, karjalaste küsimus, mis ka koolielu puudutab niihästi maal, kui linnas. Ka selle juures tahaks ma peatada, ma tahaks teada, kuidas on haridusministeerium selle asja peale waadanud. Kas meie kooli programmi, või kooliseadusi, on ses asjas läbiwiidaw. Kõigi nende küsimuste peale meie soovitatavat seletust ei ole saanud. Kui herra haridusminister ehk tema abi oleks siin meie ette astunud ja oleks põhjalikult näidanud, kuhu poole nad püüawad, missugune koolipoliitika neil on, kas näituseks, usuõpetuse asi, mille herra Lattik esirinda seadis, ehk ka karskusõpetus. Siis oleks teatud ja nähtud, et haridusministeeriumil on teataw siht ja meie oleks wõinud seda hinnata. Meie oleme siiski mõndagi kuulnud, meie oleme teatawa pildi saanud eelkõnelejatē kõnedest, mida herra ministri abi Sauer oma seletusega täiendas. Aga see pilt, mis meie selle läbi saime, ei ole mitte see, mis meie oleks saanud, kui herra minister, kes asja eesotsas seisab, kes kõiki neid küsimusi tunneb ja teab, kui tema oleks ise kõige nende wigade ja puuduste üle seletust annud. Riigikogu liige herra Lattik tõendas, et praegune haridusminister on küll Kristliku Rahwaerakonna liige, kuid ei ole usuaasjades pealetungiw. Seda head külge praeguse ministri, herra Bauer'i juures salata ei wõi, ma arwan, et herra Bauer selles asjas palju kohalikum mees on, kui herra Lattik. Herra Lattik leidis, et meie koolis on tühi koht. Herra Bauer, kui wana koolimees, ei hirmunud selle tühja koha pärast hariduse ja koolide juhtimist oma peale wõtmast. Ta on teda juba mõne kuu juhtinud ja wõib ütelda, et tema juhata-mises seda tühja kohta näha ei ole. Edasi pean ma veel herra Lattik'ule tähendama, et tema eilne jutlus meie moraali pahede pärast ja tema nutmata pisarad selle pärast mulle teps ei meeldinud. Selles suhtes meeldisid mulle seekord ühe teise herra tõsised näojooned rohkem. — see oli üks Tööerakonna liige, herra Annusson. Kui herra Annusson meie kooli asjast kõneles, nägin mina tema näost palju enam tõsist moraali kaswatamise wastu, mis mulle rohkem meeldis. (N a e r.) Olge rõhul, Tööerakonna sotsus ei ole mitte sotsus, ainult Dr. Laiga on sellel arwamisel, et Tööera-

kond on seesama, mis Inglise tööpartei. See on eksitus, ta on tõepoolest enam noor maaliitlane. Herra Annusson on üks nendest „walgematest warblastest“, kelle püüete all moraal ei kannata, waid wõidab, kes selles asjas auga omal kohal wõib seista. Ja selles suhtes ongi üsna hea, nagu mõnes kohas tähendati, et meie haridusministeeriumil koolipoliitikat ei olegi, waid koolipoliitikat juhib kooliõpetajate liit. Niipalju kui mina tean on selles liidus nimelt herra Annusson'i teataw mõju teatawal määral olemas ja see ei ole just halb.

Ma pean veel üht asja meele tuletama, mida minu parteiseltsiline Asson siin küll juba puudutas ja mis herra Jürgenstein siin ette kandis, nimelt kroonu abi kursuste jne. korraldamisest. Ma tuletan siin näituseks wanu põllutöökursusi meele, mis wana Hindrek Laas omal ajal Tartus korraldas ja mis kroonu poolt abi said. Nendest kursustest oli osawõtmine, selle peale waatamata, et nad väga madalal seisid, kaunis elaw. See oli väga soovitaw asi ja sellepärast oli üleüldine soov, et kroonu ka teisi põllutöökursusi oleks awitanud. Isegi Aleksandri kooli asutamise juures wõtsime meie väga heameelega kroonu abi wastu. Meie praeguses rahwahariduses oleks väga hea, kui jõukamad kihid meil sellele niisama wastu tuleks, nagu Soomeski. Soomes näituseks ulatas Kansaliiswalitsuseura tegewus omal ajal ka sotsiaaldemokraatliste lugemislaudade ja raamatukogude peale. Meil niisugust rahwawalgustuse seltsi mitte ei ole ja sellepärast oleks pidanud haridusministeerium seda silmas pidama. Ma tahan veel ühe asja peale tähelepanu juhtida, mis iseäranis tähtis on. Teie teate kõik, et Tallinnas töolisteliikumine praegu sedawõrd lagunenud ja niisuguse tee peale on sattunud, kus tal enam ühtmeelt ei ole. Ka ei ole tööliste organisatsioonid mitte enam nii tugewad, nagu nad seda 3—4 aastat tagasi olid. Mul oli väga hea meel kuulda, et linna kooliosakond, Kopli tänawal, kui ma mitte ei eksi, mullu oli õhtukursused korraldanud. Nendest kursustest wõeti väga arwurikkalt osa. Kui linna haridusosakond nendele kursustele mitte ei oleks abi suhtes wastu tulnud, siis ei oleks nad mitte nii hästi korda läinud, kui nüüd. Sellepärast on soovitaw, et kroonu abi selles mõttes edasi wõiks kesta ja et wastaw osakond haridusministeeriumi juure edasi jääks.

Tahaksin veel puudutada ülikooli asja. Ülikooli asjus pean ma ütleva, ja seda

ewangeeliumi mõttes tehes, et meil wanedesse astjatesse mitte wärsket wiina ei ole walatud, waid meil pannakse wana wiin wanedesse astjatesse. Ma mõtlen sellega nimelt teoloogia fakulteeti. Mina isiklikult ei ole selles arwamises, et seda osakonda ülikooli juures olla ei tohi. Meie elame kodanlises riigikorras, kus ikkagi oma mõnisada kirikut on. Kõikide ukсед on neil lahti, tähendab nende järele on teataw tarwidus. Kui seesama ühiskond selleks otstarbeks ülikooli juure teoloogia fakulteedi asutab — mina saan sellest aru. Mina tahan puudutada aga seda waimu, mis seal fakulteedis walitseb. See on vähemalt nüü sama wanameelne, kui ta kõige tagurlisemal Balti ajalgi oli. Seal ei ole mingisugust muudatust näha. (J. Lattik (kristl.): Kust teie seda teate?) Jah, hra Lattik, teie nimetate ennast ju „wabameelseks“ olgugi et selle juures kahtlemine lubatud peab olema. Kuid teie olete ikkagi üksainukene eksemplaar. (Naer.) Teie sõpradega aga, kes niihästi fakulteedi kui ka waimulikkude kogu meie maal moodustawad, ei saa ma selles suhtes mitte rahul olla, sest nemad on seal tooniandwamad kui teie siin. Oletame, et teie olete walge warblane, aga neid walgeid warblasi on meil wähe. Ma wõin ühe juhtumise ette tuua, mis seda asja teile, austatud Riigikogu liikmed, selgeks teeb. See oli minewal sügisel, kui ühe inimese matmisest jutt oli ja meie hingekarjased kartsid, et seda inimest, wõib olla, mitte kiriklikult matta ei taheta; nad pistsid ninad kokku ja pidasid nõu, et selle inimese matmiseks mitte maad anda kiriku surnuaial. See juhtumine walgustab küllalt seda waimu, mis neis ringkondades walitseb, kes meie fakulteedi ja waimuliku seisuse moodustawad ja rohkem ei ole tarwiski. (J. Lattik (kristl.) kohalt: Ega fakulteed siis seal ei olnud!) Ei, fakulteed seal küll ei olnud, aga ma ütlen, et see waim, mis seal lehwib, ulatab kaugele eemale, üle maa, on üks ja seesama.

Ma tahaksin weel tähelpanu juhtida selle peale, küllalt teades, et ülikool uus on ja tema noorus wabandab ju mõndagi, aga see ei ole ometi saladus, waid on awalik saladus, et meie ülikoolis mitu fakulteeti wäga nõrgad on, näituseks õigusteaduse fakulteed. Meie nooredmehed, meie tulewased kohtunikud ja adwokaadid õpiwad seal ja tulewad fakulteedi nõrkuse pärast — kardan — õige nõrga ettewalmistusega elusse. Nõndasama on seal mõned teised teaduskonnad, nagu näituseks minewal

aastal asutatud kaubandusteaduse fakulteed. Ma wõrdlesin selle fakulteedi ettelugemiste kawa Berliini kaubanduskooli ettelugemiste kawaga ja pean ütleva, et kui wõrrelda neid inimesi, kes meie ülikooli kaubandusteaduse fakulteedi lõpetawad ja neid, kes selle Berliinis lõpetawad, siis näeme, et wähe mõlemate ettewalmistuses wäga suur on. Mina nimetan ühte näitust: meil ei ole mitte ühte eriteadlast statistikeri. Wõib olla, et seal mõni on, kes statistikat ette loeb... (J. Uluots (põl.) kohalt: Ei ole kedagi. J. Kana (tõer.): Neid on ka wäga raske leida.) Seda puudust ma tahtsin just kinni naelutada, et meil statistilist jõudu praegu ei ole ja ometi on statistika nii õigusteaduses kui ka kaubandus- ja üldse riigiteaduslikes asjades üks distsipliin wõi õpetus, mis mitte puududa ei tohiks. Siis on majandusteadus, mis ka lohakil... (J. Uluots (põl.): See on olemas.) Ma usun, et ta olemas on! Seal loeb üks endine Wene senaator, kelle soowituseks ka see on, et ta ennemalt senaator oli. Selle esitus kaldub kord siia- poole, kord sinna poole, nagu neiu Asson, meie partei liige, juba tõendas, rääkides parempoolsest ja pahempoolsest professorist. Meie oleme ka tema majandusteaduslisi töid ajalehtedest küllalt lugenud ja ma soowiksin, et meie üliõpilastel paremad lektorid oleks.

Edasi tahaksin ütelda, et meie ülikoolis pannakse liiga palju rõhku keeleteaduse peale. Minu oma rühmasõber on ju ka sellest tsunftist ja ma arwan, et ta mulle wastu waidleb. Meil tahetakse — nii ütelda — paremat keeleuurimise seminaari luua kui Helsingis on. Minu arwates on keeleteadus küll ka wäga tähtis asi, aga kui meie klassifitseerima hakkame, mis kõige tähtsam ja vähem tähtsam on, siis minu arwates, wõiks see teadus natukene tahapoole jääda. Aga mitte sellest ei ole jutt, et see meil liiga hea on, waid sellest, et teised teaduskonnad liiga nõrgad on ja haridusministeerium peaks kõik selleks tegema — ja minu arwates asub ta ka seda tegema, aga ta saab seda ehk siis ennem tegema, kui siin ka sellest juttu on — et meie ülikooli õpejõudude poolest tõsta.

Edasi tahaksin mina weel paari asja peale tähelpanu juhtida. Minu rühmaseltsimees Ernits kõneles siin „Eestimaa kirjelduse“ wõi „Kunstialbumi“ wäljaandmisest. Ajalehtedes oli sõnum, et „Kunstialbumi“ wäljaandmine on wiibinud. Ma tahtsin nii-

palju meelega tuleb, et selle kunsti- või kirjandusliku albumi väljaandmisest juba 1919 a. sügisel kõne oli, selle jaoks saadeti juba piltagi Berliini. Ka oli ühe Saksa-maa firmaga kokku lepitud, et see 27.000 Smk. eest 5.000 eksemplaari ilusa kriidipaberi peale trükitud piltidega välja pidi andma. Aga asi ei olnud ühel ehk teisel põhjusel niikaugele küps ja nüüd on selle asja etteotsa üks Eesti sakkerdaja astunud ja see nõuab selle eest miljonid. (J. K a n a (töer.) K a s t a e n n e o n k a s a k k e r d a n u d ?) Iah, aga mitte sellés asjas.

Ma oleks heameelega peatanud veel kunstnikkudele ja kirjanikkudele antava toetusraha juures ja oleks omalt poolt soovi avaldanud, et haridusministeerium seda nõnda korraldaks, et abirahade andmine läheks kunsti- ja kirjandusseltside kätte ja need siis jaotaks teda. Siis ei oleks walitsusel waja halwa jagamise puhul etteheiteid kuulata, kuna seltsid paremini teaksid, kellele toetusraha anda ja kellele mitte. Kuid see on tulewiku asi ja ei puutu praegusesse eelarwesse.

Praeguse eelarwe kohta tahaksin ma ühe ettepanekuga esineda, mis, ma kardan, Riigikogu liiget Piiskar'i kõige pealt ja paljuid teisa saab pahandama. Asi on nimelt see, et ma ettepaneku teen, et wana Jüri Truusmann'ile tema toetusraha, mis 1. juulil lõppes, edasi antaks. Ma tean väga hästi, et Jüri Truusmann oli Wene ametnik, oli tsensor, oli kirjanduse shandarm ja kui niisugusele, ei oleks meil asja temale nende teenuste eest toetusraha anda. Aga nii kui teised tsensorid, elawad ka mõned professorid ja teised tsariaegsed ametnikud meie maal ja on meil ametiski. Aga mitte sellepärast ei soowitaks ma seda, waid ses mõttes, et wana Truusmann päris waene mehikene on, temal ei ole muud midagi, kui hilibukesed ihu peal, aga töö tahtmine on temal. Ta teeb tööd ja see on üks keeleline uurimine, — ma ei tohi ütelda — keeleteadusline, sest kardan, et minu parteisõber selle wastu waidleb; ta on selles arwamises, et Truusmann mitte teadusline keeleuurija ei ole, kuid Truusmann wõrdleb siiski Eesti keelt kelti keeltega ja tahab seda tööd, kui see walmis on, Edinburgi saata, ja loodab, et sealsed teadusemehed tema tööle siiski mingisuguse wäär-tuse annawad. Wana Truusmann elab praegu Petseri kloostri ühes kongis, mis ilma hinnata temale tarwitada antud, aga see on paljalt ulualune, nii et minu arwates meie vähemalt mitte pattu ei teeks kui riik sellele wanainimesele 1.750 marka kuus

wanawiisi edasi annaks. (Mingisugune w a h e l h ü ü e.) Seda ma ei tea mitte, kas tema poeg seal ametis oli, kuid kui mina temaga kõnelesin, siis tema sellest mitte kõige lootusrikkamas arwamises ei olnud. Siin tähendati juba, et tema tööd ei ole kirjanduslikud ega kunstilised, kuid ma tuletaks meelega seda, et kui ainult ilukirjanduse ja luuletuste peale rõhku panna, siis olewat ka tema „Kalewipoja“ Wene keele tõlkinud. Öeldakse küll, et see ümberpanek ei olla mitte õnnelikult korda läinud, kuid ta on siiski ikka töö, ja ta on ka muidu Eestist Wene keeles kirjutanud. Ta on wana eestlane, ja talupoeg eestlane. Üks asi, mis ma tema juures veel iseäraliselt meelega tuletaksin on see, et meie Eduard Wilde oma „Mahtra sõda“ ilma Truusmannita mitte nõnda välja anda ei oleks wõinud, kui ta nüüd seda on, sest Truusmann muretses temale need aktid, mis sinse lossi salakambrites sel ajal warjul olid ja kelle juure Wilde mitte ei oleks pääsenud ilma Truusmann'ita ja need oleksid ilma temata kirjanduses awaldamata jäänud. Truusmann oli sel ajal seda-wõrd eestlane, ja aitas kaasa, et Wilde nende asjade juure pääsis. On kõneldud, Truusmann wõiks ju — puudustkannatajana — hoolekande osakonna poolt abi saada. Oluliselt oleks see ehk ükskõik, missugune asutus seda 1.750 marka maksaks, aga ma arwan, et wanal Truusmann'il see siiski niipalju wäärt oleks, et tal, wõib olla, pisarad silma tuleksid, kui ta selle toetuse hoolekande ministri poolt saaks. (W a h e l h ü ü e d.) Jätame kätemaksmise teiste hooleks. (J. Annusson (töer.): Aga wana Petersoni jaoks on siin eelarwes summa määratud.) Ma seda ei tea, et see on sinna määratud. Siis, ma jätaaksin selle kokkukõlasse seadmise väga heameelega haridusministeeriumi hooleks, sest ma tahtsin paljalt seda mõtet, nii ütelda, algatada. See on minu isiklik ettepanek. Siis on veel üks teine wanamees, kellele ma sedasama soowiks. See on nimelt wana Diido Pariisist. Seda herrat nimetatakse Pariisis professoriks, wõib olla aga, et tal Tallinnas seda julgust mitte ei oleks, ennast nõnda nimetada. Tema on üks kõige wanematest poliitilistest pagulastest. Ta elab, kui ma ei eksi, juba üle 30 või 40 aasta seal. 80 aastate alguses mõisteti ta juba Wenemaale wangi ja pärast wangiaga elas ta paar aastat politsei walwe all Kaasanis. Kui ma ei eksi, siis läks ta Kaasanist wäljamaale. Ta studeeris Genfis ja asus peale selle

Pariisi ja on sest ajast saadik Pariisis elanud. Ta on selle aja jooksul Eesti rahvalaulusid ja juttusid üles kirjutanud ja Prantsuse ajakirjanduses avaldanud. Esimese rewolutsiooni ajal andis ta välja Pariisis ühte ajalehte, mis nime kandis „Õigus“. Teda ei ilmunud küll palju, võib olla, 10—12 numbrit, wõi natukene rohkem ja selle ühe nurga peale oli kirjutud „Maad ja metsad tagasi“ ja teise nurga peal oli „Piirirahwad, ühinege“. Maad ja metsad oleme meie tagasi saanud ja piirirahwaste ühinemise juures oleme ka, ja see wana Diido on selles mõttes tööd teinud, kuidas tema jõud ulatas. Ja siis wabandage, kui ma nimelt teile Albert Thomas't, nimetan, kes siin olles meele tuletas, et tema on Eesti wisadust tundma õppinud Diido kaudu, kes tema juures käinud ja Eesti iseseiswuse wajadust temale püüdnud selgeks teha ja temale nii ütelda, augu pähe raiunud. (J. Piiskar (is.) kohalt: See iseseiswus on siis Thomas kingitus!) Ma imestan, et teie hra Piiskar, kui wana kooliõpetaja, mulle niisugust loogikat ette seate. Ma toon selle paljalt näituseks ja illustratsiooniks, et Diido on seal Eesti kasuks tööd teinud. (Wahelhüüe: Kas neil aukudel ka tagajärgi oli?) Seda ma jätan teie otsustada, kuid et ta seda teha on püüdnud, siis oleks see, minu arwates, põhjenduseks küllalt, et meie temale nüüd wanas eas ühe wäikese autasu annaksime, nagu meie wanadele kirjanikkudele ja kunstnikkudele. Ma saan aru, et see teile mitte ei meeldi, ega ma seda ka otsekohe teile ei ütelnud. Diido soow oleks wiimastel päewadel Tartumaale, oma kodukohta tulla, kui see tal wõimalik oleks; aga ma arwan, et ta waranduslistel põhjustel mitte siis tulla ei saa. Minu ettepanek on nimelt see, et Diidole niisama sugune autasu määrataks, nagu siin selle eelarwe järele saawad teised kunstnikud, wõi kirjanikud. Tegin selle ettepaneku isiklikult, mitte rühma nimel.

E. Martinson (sd.): Haridusministeeriumi esitaja seletus oli peaausjalikult sihitud nende süüdistuste tagasilükkamiseks, mis minu poolt olewat ette toodud. Ma tahaks siin mõne paranduse teha, et arusaamatusi selles asjas ei oleks. Kõige pealt olewat süüdistatud haridusministeeriumi, et eelarwe ei olewat mitte hästi kokku seatud, ja et selle juures just isiklikult suur süü minu, kui selleaegse haridusministeeriumi kooliosakonna juhataja peale langewat, missuguse osakonna eelarwe üleüldi-

sest ministeeriumi eelarwest $\frac{3}{4}$ osa moodustab. Kõige pealt tähendan seda, et mina oma kõnes ütlesin, et haridusministeeriumi eelarwet ei wõi mitte nimetada mittedemokraatlikeks. Sellega siis ei ole mina üleüldse tema kokkuseadmise ja summade wastu sihtinud. Selle wastu just näitasin mina arwudega, et tema oma summade poolest Soome haridusministeeriumi eelarwest isegi üle käib.

Kui wõrd mina selle juures süüdi sain olla, et see eelarwe sarnaseks kujunes, see selgub järgmisest: mina olin selle eelarwe kokkuseadmise ajal tõesti kooliosakonna juhataja ja seadsin ka selle osakonna eelarwe kokku. Kuid mina ei ole ka mitte siin süüdistanud, et see kooliosakonna eelarwe oleks halwasti kokku seatud. Ta, võib olla, on tõesti halwasti kokku seatud, kuid mina oma faktidega seda ette ei ole toonud. Kutsehariduse osakonna ja rahwahariduse osakonna eelarwe ei ole mitte minu kokku seatud ja sellepärast ei ole minult ka wõimalus wõetud neid arwustada. Mina arwustasin kooliosakonna eelarwes peaausjalikult kahte summat, mida ministeerium energiliselt kaitsnud ei ole. Need summad on 22½ miljoni waesemate õpilaste toetamiseks ja 63 miljoni laenu andmiseks koolimajade remonteerimiseks ja ehitamiseks. Et neid summasid tõesti oleks wõinud läbi wiia, see selgus rahaministri, hra Westeli ütelsest, kus tema teatas, et haridusministeerium neid summasid kategooriliselt nõudnud ei ole, mida ma ka eelses kõnes täiesti rõhutasin. Teisi summasid kooliosakonna eelarwes ei ole mina mitte arwustanud.

Mis puutub sellesse, et mina ise ei olewat suutnud seminaari eelarwet komisjonis kaitssta, siis on see jällegi asja walesti seletamine. Mina olen praeguse eelarwe-summade kaitsmisel ainult ühel eelarwe-komisjoni koosolekul wiibinud ja nimelt jaanuarikuus, kus seminaari eelarwet ei arwustatud. (A. Schulbach (töer.) kohalt: Isiklisi asju peaks koosoleku lõpul seletama!) Mina juhin oma seletused haridusministri abi seletuste kohta. Mina seda 63 miljoni kaitsmist, wõi mittekaitsmist panen, igatahes, täie teadmisega haridusministeeriumi inertuse süüks. Kui siin ette toodi seda asjaolu, et haridusministeerium ei saanud siin midagi teha, sest et ka kooliosakonna juhataja oma eelarwe-summasid ei ole suutnud läbi wiia, siis arwan mina, et haridusministeeriumi juhataja oleks pidanud tarwiliku järelduse tegema, kui ta oleks tahtnud jär-

jekindlalt hariduspoliitikat ajada. Seda ta teinud ei ole ja seda panen ma temale ka süüks. Tarwiliku järelduse all mõtlen mina seda, et ta oleks pidanud seda küsimust walitsuse ees üles tõstma ja sel korral, kui ta ettepanek läbi ei oleks läinud, ultimaatiivsete nõudmistega esinema.

Seminaari eelarwe kaitsmisega oli lugu nii; mina tõin seda näituseks juba ette, kui raske üleüldse summasid on eelarwekomisjonis haridusministeeriumil läbi wiia. Seminaari eelarwe kaitsmine minu poolt sündis endise eelarwe kaitsmisel. Praeguse eelarwe juures seminaari eelarwe-summasid mina, kahjuks, kaista ei ole saanud, sest et neid selle aasta jaanuarikuus ei arutatud.

Mis puutub selle 7 miljonisse kutsehariduse teostamiseks, siis ei ole haridusministri abi kuidagi seda ümber lükanud, et haridusministeerium siin midagi teinud ei ole. Minu arwates oleks ometi ministeerium siin pidanud läbirääkimistesse astuma maakonna ja linna kooliwalitsustega, nende käest küsima, kuhu neid koolisid waja on ja missuguseid. Seda ei ole aga haridusministri abi siin ette toonud, ega ei ole ka eelarwekomisjonis, kus see küsimus arutusel oli, seletust annud selle kohta, et kas on mingisuguseid kawatsusi ja läbirääkimisi olnud ja kas on linna- wõi maakonna walitsustega kokku lepitud. Selle peale waatamata, et selle osakonna peale just spetsialist on walitud, kellel tehniline haridus on, ei saadud seal midagi muud ette tuua haridusministeeriumi poolt, kui umbkaudne kalkultatsioon, mis jällegi küllalt läbi kaalutud ja läbi mõeldud ei olnud.

Mis puutub sellesse, et see haridusministeeriumi korraldus halb olewat ja et selle korralduse loomise juures jällegi just kooliosakonna juhataja süüdi olewat, siis on see täieline eksitus. Selle korralduse loomise juures olin mina täiesti selle wastu, et rahwahariduse osakonda praegusel momendil kutsekoolide osakonnaga kokku liidetakse. Ja sellepärast ei ole minult ka wõimalus wõetud seda korraldust arwutada.

Need kõik olid minu märkused haridusministeeriumi eelarwe kohta ja mina ainult awaldan imestust, et terve selle eelarwe kaitsmine haridusministeeriumi poolt on minu isikliste süüdistuste tagasitõrjumiseks tehtud, mida mina aga nüüd siin olen ümber lükanud.

Juhataja **A. Kerem:** Sõna on faktiliseks märkuseks r. e. A. Jürgenstein'il.

A. Jürgenstein (rhw.): Mina tahtsin seda ütelda, et hra Martna minust walesti aru on saanud. Siin on mõistetud, et mina olla kroonu abi wastu olnud. Mina kroonu abi wastu ei ole, ma ütlesin otsekohe, et ma ainult selle wiisi wastu olen, kuidas seda praegu wälja jagatakse. Need summad ei ole kuigi suured, nagu ma juba hakatuses tähendasin. See oli minu faktiline märkus.

W. Ernits (sd.): Minu parteiseltsimees hra Martna kõneles siin toetusraha andmisest herradele Diido'le ja Truusmann'ile. Mis puutub Diido kohta, siis tundub mulle igatahes, et temale waja oleks toetusraha määrata, see oleks aukohuse täitmine tema wastu. Diido on pärit kusa-gilt minu kodukoha lähedalt. (Wahel-hüüe: Kas see on siis põhjus?) Põhjus see küll ei ole, aga ma räägiksin, mis mina temast kuulnud olen ja tean. Kõneldi, ta olewat Peeterburis Aleksander II tapmise ajal mingisugusesse professisse olnud segatud ja kinni mõistetud. Seda kuulsin ma juba õige noorena. Pärastpoole, kui ma „Kalewipojaga“ tegemist tegin, siis leidsin mina nimekirjast, mis rääkis „Kalewipoja“ wäljamaaga tutwustajatest, A. Diido nime. Tuleb wälja, et sama Diido on „Kalewipoja“ Prantsuse keele tõlkinud. See on tubli teene, ja ma arwan, et selle ja teiste teenete eest wõiks teda küll lasta selle austuse wääriliseks saada, et temale riikline toetusraha määrataks. Mis puutub Truusmann'isse, siis on siin seisukord wähe teistsugune; aga ma ei ole selle abiraha wastu. Temale pannakse süüks, et ta oma ametisolemise ajal mitmesuguseid intriige on sepitsenud ja sarnaselt talitanud, mis eestlasele kohane pole. Wene sümpaatiat on temal, wõib olla, küll olnud, kuid mina saan temast niiviisi aru, et tema karakter on wäga nõrk ja et ta ennast tõepoolest wõib lasta kõigutada. Mis puutub aga tema teaduslikkudesse töödesse, siis pean ma ütleva, et tunnen aukartust selle töö hulga ees, mis tema elu ajal ära on teinud. Arwan, et seda kuidagi arwesse peab wõtma. Tema warematel teaduslikkudel uurimistel on siiski ka omajagu tähtsust, seal on fakte olemas, mida maha salata ei saa; ta on palju kirjutanud meie ajaloo kohta, iseäranis Wene kolonistide, Wene asunduste kohta meie maal. Siis on mul oma eriteaduse alal kokkupuutumist olnud tema töödega, ja ma olen neist fakte tarwitanud. Ühe kirjelduse on ta, näituseks, awaldanud Wene keiserliku geograafia seltsi ajakirjas Soome-Eesti elemendi kohta Oudowamaal, seal on awaldatud

hulk etimoloogiaid, mis Wene keele üle läinud, ning mis Eesti keelest pärit on. Tema hilisematest töödest olen ma leidnud hulga kohanimede etimoloogiaid, ma lugesin nad kõik läbi. Neist kõlbasid 10 kunni 15 või 20, muu on kõik ilmne fantaasia, aga kirjutanud on ta lõpmata palju. Mul on teada tema praeguse käsikirja sisu. Et ta selle Schotimaale tahab saata, see on küll täiesti asjata. Sellel mehel on fantaasiat; nii kirjutas ta omal ajal Dnjeperi koskede nimede kohta — mille moodustasid teatawasti ühelt poolt wana Wene ja teiselt poolt warjaagide keel, — et see wana warjaagide keel olnud Eesti keel. Hoolimata kõigist neist wigadest, on ta alati terve hingega töö juures olnud, nii et ta enese haigeks on kirjutanud. Arwan, et inimene selle eest juba mingit toetust wäärt oleks. — kuigi selle töö resultaadid iseäranis suured ei ole.

Siis tahaksin ma weel ette panna, et ka Heinrich Prants toetusraha saajate hulka üles wõetaks. Ka temale wõib weaks panna kõige pealt seda, et tal nõrk karakter on, et ta siis, kui Eestis kriitiline ajajärk oli, Eesti tulewikku ei uskunud ning ennast sellekohaselt sisse seadis; olen ka kuulnud, et ta seda nälja pärast oli teinud wõi olnud sunnitud tegema. Kui aga teeneid arwesse wõtta, siis pean ütleva, et Prants oma wähesse haridusega õige palju on korda saatnud, ning seda wõiks ka teatud teeneks lugeda. Tema ajalooramatud, näituseks Linda seltsi wõi Eesti rahwa ajalugu ei olegi nii wäga halwad, ning see on asi, mida teatawal määral arwesse tuleb wõtta. Muidugi, kui meil juba akadeemilisi ajaloolasi wõi professorid küllalt on, siis kaotab ka Prantsu töö oma tähenduse. Ta on aga oma osa etendanud ning ei ole ülearune, teda selle eest toetusraha määramisel meels pidada.

J. Lattik (kristl.): Ma palusin sõna, et wastata hra Martnale. Hra Martna arwustas nimelt Tartu ülikooli usuteaduse osakonda ja tõi näituseks selle halwa waimu kohta, mis selles fakulteedis walitseda, ühe juhtumise, kus selle fakulteedi õpilased, kes selles fakulteedis kord õppinud, ei ole asja ja ajakohaselt talitanud. On ikkagi ülelõigne terwet fakulteedi ja haritlaste klassi, kes sealt tulnud, mingisuguse wäikse nähtuse pärast maha teha, kuidas üks wõi teine õpetaja tegelikus elus matuste juures talitab. Niisuguses juhtumises ei ole mingisugune fakulteed süüdi, nagu ka ülikool süüdi ei ole, kui üks ehk teine arst wõi advokaat nii ehk teisiti toimetab. Matmise

juures on teatawad eeskirjad olemas, on koguduse otsused ja ümbruskonna arwamine, millega õpetaja ka sagedasti peab rehkendama. Niisugusest juhtumisest Tartu ülikooli usuteaduse fakulteedis wana ja halba waimu wälja lugeda ei julgeks küll keegi, peale hra Martna; ma ei tunne seda fakti, pole sellest midagi kuulnud, et üks ehk kaks õpetajat oleks tõrkunud matuse talitust toimetamast, igatahes ei saa ütelda, et fakulteedi waim matmisest tõrkumist õpetaks.

Mis nüüd sellesse puutub, et wanadele kirjanikkudele - inwaliididele toetusraha anda, siis pean ütleva, et ma tunnen küll ühte neist, aga ka wäga wähe. Lugupeetud rahwasaadikud! Kui meie nüüd hakame neid wanu inwaliidid, kellel julgust ja tahtmist oli, esimestena kirjateoseid wälja anda, nii peenikeselt sorteerima, mis üks ehk teine Wene ehk Saksa walitsuse ajal teinud, siis oleks see küll suur ülekohus meie poolt nende wastu. Sünninud kangelasi on meil wäga wähe olemas, nii mõnigi on oma kalduwustes ühe ehk teise poole eksinud. Meie peame seda hindama, mis nad siis meile on teinud, kui teisi ei olnud. Fakt on igatahes, et Truusmann'il ja Prants'ul on teenud Eesti kirjanduses, nemad on Eesti kirjandust edasi wiinud. Prantsu raamatuid olen ma ise noores eas wäga hea meelega lugenud, siis kui teist kirjandust üleüldse olemas ei olnud. Meie peaksime ikka meie wanadele inwaliididele kirjanduse põllul kindlat toetusraha andma, muidu ehk kaotawad meie nooremad kirjanikud, kes ellu lähewad, usu enda tulewiku peale. Wõib olla ka nemad wõiwad oma poliitikaga eksida, sest keegi ei wõi ju ette näha, misuguse poliitika poole ta ennast tulewikus hoiab. Prantsu kirjatöödest igatahes pean ütleva, et seal alati rahwusline waim läbi hõõgub, teiste töid ma kahjuks ei tunne. Ma toetan ettepanekut, et neile wanadele inwaliididele-kirjanikkudele see wäikene toetusraha antakse, see ei ole tõepoolest mitte nii suur summa, et rahwaesitus selle määramise juures palju waewa näeb ja waidleb.

J. Uluots (põl.): (Chr. Kaarna (tõer.) kohalt: Kas pikalt?) Ma tahan ainult õige lühidalt wastata ja selgust anda hra Martna märkuste kohta Tartu ülikooli õigusteaduse fakulteedi üle. Kõige pealt pean tähendama, et see õpejõud, keda hra Martna silmas pidas, on igatahes Wenemaal 30 aastat kõrgemates õpeasutustes töötanud. Kui suured tema teaduslised tööd

on, seda ma kahjuks ütelda ei saa, sest et mina sel alal ei tööta. Pean aga hra Martna'le tähendama, et see professor hra Martna enese parteiseltsilise poolt ametisse wõeti ja et hra Martna parteiseltsiline ise wastawale paberile tema kohta peale kirjutas: „soliid“. Nii et tolleaegse hra ministri arusaamise järele ta väga kohane oli. (M. Martna (sd.) kohalt: Kas minu nime seal ei olnud?) Ei, teie nime ma seal ei näinud, hra Martna, wõib olla, et ta seal kusagil ka oli. (W. Linna mägi (kristl.) kohalt: Kas soliid! Naeri!) Mis puutub üleüldse majandusteaduse õpetoolisse, siis ei ole see professor, keda hra M. Martna silmas pidas, seal ükski tegew, waid seal on olemas veel keegi teine õpejõud endisest Peeterburi politehnikumist. Mis nüüd puutub statistika professorisse, siis seal töepoolest senniajani õpejõudu ei ole, kateeder on tühi. Selles asjas on teaduskond mitmele poole pööranud, küll Soome, Rootsi ja Saksamaale, kuid kahjuks on kõik katsed tagajärjetuks jäänud. Küll on mitmeid kutsumatud, aga nad on parema koha kodumaal saanud ehk ei tahtnud lihtsalt tulla. Praegu on just jälle läbirääkimised käimas, hra Maim sõitis wäljamaale ja tahab seal läbirääkimistesse astuda wastawate asutustega, kelle käest wõiks teatawaid andmeid saada. Igatahes ei ole mitte kerge ülesanne wastawat isikut leida. Wõib olla, et üks ehk teine tahaks tulla, kuid meil on väga raske wäljamaalaste üle tarwilisi andmeid korjata. Meil on, näituseks, statistika professori saamise juures niisugune juhtumine olnud, kus mees ise kirjutab, et ta nii ja niisugused tööd on teinud, kus meie inimeste poolt head tunnistused antakse, kus aga tema lähem kaastööline, kellel ometi asjas huwi, seletab, et wastaw mees on küll hea tööjõud olnud, aga praegu on tal niiwõrd halb terwis, et ta õpetust anda ei wõi. Niisugused juhtumised on ette tulnud ja sel põhjal meil ka senniajani statistika professori ülikoolis ei ole, kuid ma loodan, et eeltulewal õpeaastal saab olema. Samasugused asjaolud on veel mõnes teises õpeaines, kuid sinna on igale poole katsutud asetäitjaid määrata. Üleüldiselt on seisukoht fakulteedi loomisel järgmine: õpetooli katsuti eestkätt wastawate õpejõududega oma rahwa liikmete hulgast täita. Seal selgus aga, et meie õigusteaduskonna lõpetajad juristid, peaaegu kõik praktilisse tegewusse on astunud, et nad peale ülikooli lõpetamist teaduslikka töid enam oma eriasjaks ei wõtnud. Nii oli õige wäike loo-

tus oma rahwa liikmetest õpejõudusid saada. Pöörati küll mõne juristi poole, kuid kõik ütlesid ära ehk lubasid wõib olla pärastpoole kutset wastu wõtta, äraootawale seisukohale jäädes. Ma ei tea, kas selles süüdi on mingisugune praktiline kalduwus, mis meie juristidele omane, wõi on siin mõnesugused muud põhjused, igatahes sel korral oli vähe lootust oma rahwuslisi õpejõudusid saada. Wõib olla, et edaspidi nende noorte õigusteadlaste hulgast, kes praegu veel ülikoolis wiibiwad, meil õpejõudusid loota on. Iseenesest mõista tuli wäljamaalaste peale suuremat rõhku panna, aga isegi wäljamaalaste saamine oli väga raske. On juhtumisi olnud, kus professor on kutse wastu wõtnud, aga kolme, nelja kuu pärast teatas ta äkki, et tema ei tule. Siis on juhtumisi olnud, kus tingimised liig rasked olid, et alles kuude järel Tartusse jõuti. Hra Martna tähendas siin veel, et meie juristid, kes ülikoolist wälja tulewad, praeguste tingimiste juures väga nõrgad wõiwad olla. Mina isiklikult ei usu, et see karfus praegu põhjendatud on. Seisukord on igatahes niisugune, et ühe kunni 1½ aastaga ülikooli käima panna ei saa. Seal on alles algajad üliõpilased ja need õpejõud, kes seal praegu olemas on, igatahes wastawad enam-wähem nõuetele, mis esimestele kursustele tarwis on ja ma pean tähendama, et esimeste kursuste jaoks määratud õpetoolid, wälja arwatud statistika õpetool, enam-wähem korras on. Mis puutub tulewastesse õpeaastatesse, siis, nagu ma juba tähendasin, on lootus nende õpeaastate jaoks ühel ehk teisel teel paremaid õpejõudusid saada. Enneaegne on igatahes arwata, et meie üliõpilased ülikoolis seda ei saa, mida nad ennem, vähemalt Wene ajal, said. Mina arwan, et kui nüüd sellele fakulteedile raha määratakse, siis ei pruugi seda rahwasaadikutel iseäralise kartusega teha. Suuremal määral oleneb õpetöö tegewus sellest, kui palju seal õpejõudusid on ja kuidas nad õpetawad, ning suuremalt osalt ka isikutest, kes õpiwad. Meie ülikool tekkis väga ebanormaalses tingimistes, üliõpilased, kes sinna tulid, olid sagedasti keskkoolist wõõrdunud ja ei ole kokku puutunud akadeemilise ringkonnaga, siis olid nad oma wanaduse poolt väga mitmesugused. Minu isiklik mulje on see, et asjad ülikoolis nähtawalt paranewad. Üleminewal aastal oli seisukord kaunis halb, möödaläinud aastal muutus ta korralikumaks ja mina loodan, et tulewal aastal asi palju paremini läheb. Professorid ükski ei saa ülikooli teha, waid

seal peawad tingimata ka üliõpilased kaastegewad olema ja mina loodan, et ühiste jõududega eesmärgile jõutakse.

J. Annusson (töer.): Ma tahaksin paari sõnaga puudutada mõnda ettepanekut, mis siin tehti. Kõige pealt on hra Piiskar'i poolt ettepanek tehtud mitmesuguseid summasid suurendada, näituseks õpilastele toetusraha ja töolisteteatri toetamiseks. Kas need arwud, mis on kõrjatud, nimelt 15.000 abitarwitajat õpilast tööle täpselt wastawad, ma ei tea. Mina igatahes arwan, et need andmed, mis korjamisel saadud, kinnitawad, et tõelik arw palju suurem ei ole, waid selle ümber kõigub. Abiandmise suhtes oleks pidanud kindla kawaga esinema. Walitsus nägi ette, et suurem osa nendest abiandmistest kogukonna peal peab lasuma; otsekohe neid kogukonna pealt ära wõtta ja riigi õlgadele weeretada, ei ole wististe kohane. Mis puutub töolisteteatri ja teatawate organisatsioonide toetamisse, siis peab tähendama, et need teatrid, mis walitsuse poolt toetust saawad, on olnud kunsti ettewõtted, aga mitte mingisugused kodanlised ettewõtted ja üleüldse oleks raske tööliste ja aristokraatide teatri wahel wahet teha. Wähemalt oleks pidanud töölised walitsusele mingisuguse kawatsusega wõi soowiawaldusega esinema ja sennikaua, kui seda tehtud ei ole, ei wõi ju haridusministeerium mingisugust toetust pakkuda, sest wõib olla seda ei tahetagi. Mis puutub hra Jürgenstein'i ettepanekusse kunstikoolidele antud 1 miljoni ärajagamiseks... (A. Jürgenstein (rhw.) kohta pealt: See ei olnud mitte ettepanek, waid soowiawaldus.) Kui see ainult soowiawaldus on, siis ei waidle ma selle wastu, aga ma ütlen, et see igatahes ministeeriumi asi on. Lõpuks tahtsin tähendada hra Lattik'u, wist ka soowiawalduse, peale, et puuduwad summad, mis oleks määratud kõlblise kaswatuse peale... siis on minu arwamise järele see igatahes pedagoogiline küsimus. (J. Lattik (kristl.) kohta pealt: Ma ei ole seda mitte rääkinud.) Kui hra Lattik sarnast soowiawaldust teinud ei ole, siis tegi seda igatahes hra Linnamägi. Sarnaseid summasid määrata ei tule, sest kui kõlbline kaswatus koolis ükskõik mis aine näol on, siis on need summad juba ära määratud palkade näol ja selleks erisummasid määrata ei ole tarwis.

Juhataja **A. Kerem**: Sõnasoowijaid enam ei ole. Lõpusõna on komisjoni aruandjal.

Aruandja **O. Liigand**: Eelarwesuammade muutmise, nimelt nende suurendamise kohta on tehtud ettepanekuid ainult kahe eelarwe paragrahw'i kohta, nimelt peatüki III-a § 7 kohta ja peatükk IV-a § 7 kohta. Rkl. Martinson'i poolt, mida on toetanud rkl. hrad Annusson, Piiskar ja teised, on ettepanek tehtud 20.000.000 juure lisada kehewate õpilaste toetamiseks. Sellesama paragrahw'i juure soowitab hra Piiskar 80.000.000 wõtta selleks samaks otstarbeks ja Riigikogu liikme hra Maaker'i poolt on ettepanek sellesama otstarbe jaoks juure lisada 9½ miljoni. Peale selle on sellesama paragrahw'i kohta ja nimelt § 7-b kohta ettepanek tehtud Riigikogu liikme hra Lattik'u poolt, et erakoolide toetussummat suurendada 4.000.000 marga peale. Siis on weel parandused tehtud peatükk IV § 7 kohta Riigikogu liikme Piiskar'i poolt, et 15 miljoni juure lisada tööliste organisatsioonide kultuur-hariduslise töö, kekraamatukogu ja töolisteteatri jaoks. Siis weel Riigikogu liikme Annusson'i poolt ettepanek 500.000 marka määrata tehnikumi üliõpilaste toetuseks ja rkl. hra Birk'i ettepanek määrata weel 150.000 marka Tallinna muusikakoolile. Rkl. Martna poolt on tehtud ettepanek, et endise tsensori Truusmannile toetusrahaks anda edasi 1750 marka kuts ja prof. Diido'le 5000 marka kuus, üleüldse 40.500 marka tänawuse aasta jooksul. Peale selle on weel rkl. Ernits'a poolt ettepanek, et määrata kirjanik H. Prants'ule toetusraha 24.000 marka. Kõige pealt, mis puutub rkl. Martinson'i, Piiskar'i ja Annusson'i poolt tehtud ettepanekutesse, siis pean ütleva, et ma isiklikult küll näeks nende eespool nimetatud summade suurendamist, nagu näituseks kehewate õpilaste ja erakoolide toetamiseks, aga ei saa komisjoni aruandjana ja komisjoni nimel nende ettepanekutega mitte ühineda esiteks just sellepärast, et nende summade eelarwesse wõtmise kohta mitte ükski haridusministeerium küllalt hoolt ei ole kannud, nagu seda ettepanekutegijate poolt ette heideti, waid et ka needsamad ettepanekutegijad herrad, kes ühtlasi ka rahaasjanduse komisjoni liikmed olid, pole ise rahaasjanduse komisjoni üleüldisel koosolekul selle eelarwe arutamise juures nende ettepanekutega esinenud. Ma ei tea mitte mispärast, wast ehk sellepärast, et seal ei olnud, nagu praegu tähendati, publikumi selja taga, ega ajakirjanduse esitajaid in. Ükskõik kuidas lugu oli, tagajärg on nimelt see, et komisjon nende summade sissewõtmise

kohta seisukohta võtnud ei ole ja sellepärast ei saa ma komisjoni aruandjana nende ettepanekutega ühineda. Mis puutub peale selle hra Lattik'u ettepanekusse, hra Martna ja hra Birk'i ettepanekutesse, siis ei olnud neid komisjonis üldse arutamise all ja sellepärast ei saa ma komisjoni aruandjana nendega mitte ühineda. Ja peale selle ka veel sellepärast, et walitsus neid summasid nõudnud pole, ja teadmata on, kas need summad walitsuse poolt küllalt otstarbekohaselt ära tarvitatud saaksid, nagu ettepanekutegija ja Riigikogu seda ehk sooviksid. Minu arwates wõiks nende summade eelarwesse sissewõtmisega kannatada kunni järgmise eelarweni. mis juba mõne kuu pärast Riigikogule sisse peab tulema. Mis puutub veel rkl. M. Martna ja Ernits'i ettepanekutesse, et endise tsensor Truusmann'ile, prof. Diido'le ja kirjanik Prants'ule abiraha määrata, siis pean ütleva, et seda küsimust komisjonis õige põhjalikult ja täielikult läbi arutati. Seal leiti, et nendele tegelastele toetussumma wõiks ainult sel juhtumisel määrata, kui meie walitsus toetust annaks kõikidele kunstnikkudele ja kirjanikkudele. Seda aga mitte ei tehta, sest toetussummasid on siia maale antud ainult autasude näol. Haridusministeeriumi eelarwekomisjonis awaldati ka arwamist, et kui nendele heradele, wanadele tegelastele, tahetakse toetust anda, siis wõib seda ainult hoolekandeministeeriumi kaudu. Veel toodi komisjonis arwamisi ette, et kas üldse soowitaw on toetust anda riigi arwel niisugustele tegelastele, nagu endine tsensor Truusmann ja kirjanik H. Prants. Kas see ei oleks mitte näkkulõõmine meile enestele. Kõiki seda arwesse wõttes, pika arutamise ja kaalumise järele, ei wõetud neid summasid mitte eelarwesse sisse. Mis puutub toetussumma määramisesse hra Diido'le, mis rahwasaadik M. Martna ette tõi, siis ei ole see komisjonis üldse arutamisel olnud, nii et komisjoni seisukohta ma selles asjas ei tea.

Siis awaldati veel terve rida mitmesuguseid soowiawaldusi. Rkl. Jürgenstein tegi ettepaneku muusikakoolide toetussummade kohta. Selle kohta wõiks ütelda, et see asi eelarwe alamkomisjonis kõne all oli ja et soowiti, et need summad kokku 1.000.000 helikunstsile wälja maksetaks Tallinna ja Tartu wahel jagamiseks. Haridusministeeriumi esitaja poolt awaldati aga soowi, et oleks parem siiski seda summat Tartu ja Tallinna wahel juba komisjonis ära jagada. Siis otsustati, et Tal-

linn saaks 600.000 ja Tartu 400.000. Ühtlasi toonitati siin, et see iseenesest mõistetaw peaks olema, et Tartu muusikakoolide ühinemisel loomulikult peaks tunnistama erakooli ühendamist seltsi kooli juure, aga mitte ümberpöörduvalt. Ka haridusministeeriumi esitaja herra Sauer oli seekord koosolekul ja tunnistas selle seisukoha iseenesest mõistetawaks. Teised soowiawaldused ei ole mitte komisjonis arutusel olnud ja Riigikogu peab nende kohta ise seisukoha wõtma. Komisjoni nimel panen ette haridusministeeriumi kulude eelarwet 337.146.000 suuruses kinnitada, nagu komisjoni poolt ette pandud.

Juhataja A. Kerem: Sõna on faktiliseks märkuseks r. e. J. Annusson'il.

J. Annusson (töer.): Hra aruandja nimetas minu ettepanekut toetuseks tehnikumi üliõpilastele, nagu oleks see arwatud õpeasutuste õpilastele. Mina tegin oma ettepaneku toetusraha määrata tehnikumi üliõpilastele, silmas pidades neid üliõpilasi, kes tehnilisi teadusi wäljamaal õpiwad.

Juhataja A. Kerem: Sõna on faktiliseks märkuseks r. e. E. Martinson'il.

E. Martinson (sd.): Aruandja poolt tähendati, et 20.000.000 toetuse andmise kohta on ettepanek tehtud neil motiividel, et selle juures ei olla komisjonis ajakirjanikka olnud. Tahan selle järgmise faktiga ümber lükata. Selle ettepaneku tegin ma eelarwekomisjonis seda summat restaureerida. Peale selle oli ettepanek juba enne minu poolt sisse antud, nii et kuidagi moodi ei wõi see asjaolu siin küsimusesse tulla, et minu ettepanek ajakirjanikkude wõi publikumi jaoks oleks sisse wõetud. Tähendatud fakt on olemas, et mina selle summa sissewõtmiseks ette panin eelarwekomisjonis. Kindlat ettepanekut mina seal mitte ei teinud, sest ei olnud õieti lootust selle summa läbiwiimiseks. Igatahes publikumiga rehkendamist siin ei olnud.

Juhataja A. Kerem: Sõna on faktiliseks märkuseks aruandjal.

Aruandja O. Liigand: Mul on nimelt öeldud, et need herrad ei esinenud mitte rahaasjanduse komisjoni üldisel koosolekul. Seal arutati kõik alamkomisjonis tehtud ettepanekud läbi ja wõis seal parandusi teha; ja wõin siis ütelda, et üldisel koosolekul selle ettepanekuga mitte ei esinetud.

Juhataja A. Kerem: Käesolewa eelarwe kohta on 11 mitmesugust parandust tehtud ja ma panen nad selles järjekorras ette, kuidas nad eelarwet puudutawad. Eelarwe peatükk III kooliosakonna § 7 kohta on järgmised muudatused ette pandud: rkl. Piiskar'i poolt punkt a all nimetatud summale juure lisada 80.000.000 marka kehwe mate kooliõpilaste toetamiseks. Järgmine ettepanek on tehtud rkl. E. Martinson'i poolt sama paragrahwi kohta samaks otsustarbeks juure lisada 20.000.000 marka, nii et kogusumma teeks 25.735.000. Järgmine parandus on rkl. J. Lattik'u poolt sama paragrahwi summat tõsta 4.000.000.— rkl. W. Maaker'i parandus sama paragrahwi lit. a kohta: juure lisada 9½ miljoni, nii et kogusumma wälja teeks 15.235.000 m. Järgmine parandus on peatükk IV lit. A § 7 kohta, nimelt rahwasaadiku J. Piiskar'i poolt 1) juure lisada 500.000 marka karskusselts „Walwaja'le“ töolisteteatri toetuseks, 2) juure lisada 5.000.000 marka tööliste organisatsioonide kultuurhariduslise töö toetamiseks ja 3) 10.000.000 tööliste organisatsioonide raamatukogude heaks. Peale selle on sama paragrahwi kohta ettepanek rkl. J. Annusson'i poolt suurendada seda 500.000 m. wõrra tehnika üliõpilastele abirahadeks. Siis weel rkl. A. Birk'i parandus suurendada seda summat 150.000 marga wõrra helikunstiseltsile toetuseks. (Wahelhüüde: Missuguse helikunstiseltsi kooli toetuseks?) Ettepanekus ei ole seda tähendatud. (A. Birk (rhw.): Tallinna koolile.) Järgmine ettepanek on rkl. M. Martna poolt: määrata Jüri Truusmann'ile ja professor Diido'le 40.500 marka. Rkl. hra W. Ernits'a poolt on ette pandud: määrata 24.000 marka abirahaks Heinrich Prants'ule. Teisi ettepanekuid ei ole. Asun hääletamisele ja samas järjekorras, nagu ma ettepanekud ette kandsin. Panen hääletamisele r. e. hra J. Piiskar'i ettepaneku, et peatükk III A § 7 all olewale summale juure lisataks 80.000.000 marka, nii et see summa wälja teeks 85.735.000 marka. (Hääletatakse.) See ettepanek on tagasi lükatud. Järgmine parandus on rkl. E. Martinson'i poolt sama peatüki, sama paragrahwi ja sama litera juure, nimelt suurendada eelarwes tähendatud summat 20 miljoni marga wõrra, nii et see summa oleks kokku 25.735.000 marka. (Hääletatakse.) Mulle näib, et enamuse on wastu. (Wahelhüüde: Palume hääled ära lugeda.) (Uus hääletamine.)

Teatan, et see ettepanek on 26 häälega 18 wastu tagasi lükatud. Edasi panen hääletamisele rkl. hra W. Maaker'i ettepaneku sama paragrahwi ja sama litera all olewat summat suurendada 9½ miljoni marga wõrra, nii et see summa kokku wälja teeks 15.235.000 marka. (Wahelhüüded: Mis otstarbeks see summa läheb?) See summa läheb waesemate õpilaste toetuseks, nagu kaks eelmiski summat. (Hääletatakse.) Mul näib, et enamuse on poolt. (Wahelhüüded: Palume hääled ära lugeda!) (Hääletatakse.) Teatan, et see ettepanek on 29 häälega 20 wastu, wastu wõetud. Panen hääletamisele herra J. Lattik'u ettepaneku suurendada sama peatüki sama paragrahwi lit. b. all tähendatud summat 2.357.000 m. pealt 4.000.000 m. peale. (Hääletatakse.) Teatan, et herra J. Lattik'u ettepanek on 13 häälega 11 wastu tagasi lükatud. Edasi tulewad rkl. herra J. Piiskar'i parandused peat. IV osa A, § 7 kohta. Panen hääletamisele ettepaneku määrata töolisteteatri toetuseks 500.000 marka. (Hääletatakse.) See ettepanek on tagasi lükatud. Panen hääletamisele teise herra J. Piiskar'i paranduse — määrata kultuurhariduslise töö jaoks tööliste keskel 5.000.000 marka. (Hääletatakse.) Mulle näib, et enamuse on wastu. (Wahelhüüded: Palume hääled ära lugeda.) (Hääletatakse.) See ettepanek on saanud poolt 20, wastu 38 häält. Sellega on see ettepanek tagasi lükatud. Panen hääletamisele järgmise herra J. Piiskar'i ettepaneku — tööliste organisatsioonide raamatukogude peale 10.000.000 marka. (Hääletatakse.) See ettepanek on tagasi lükatud. Panen hääletamisele rkl. J. Annusson'i ettepaneku sama peatüki ja sama paragrahwi juure lisada 500.000 mrk. abirahadeks tehnika üliõpilastele. (Hääletatakse.) Ettepanek on saanud poolt 27, wastu 8 häält, sellega on see ettepanek wastu wõetud. Panen hääletamisele rkl. herra A. Birk'i ettepaneku sama paragrahwi suurendada 150.000 wõrra, nii et selle paragrahwi kogusumma oleks 7.290.500 marka. (Hääletatakse.) See ettepanek on saanud poolt 23, wastu 29 häält. Sellega on see ettepanek tagasi lükatud. Panen hääletamisele rkl. M. Martna ettepaneku — suurendada sama paragrahwi abirahade maksimi-

seks Jüri Truusmann'ile ja prof. A. Diido'le 40.500 marga võrra. (Hääletatakse.) See ettepanek on vastu võetud. Siis on viimane ettepanek sama paragrahvi kohta herra W. Ernits'a poolt: seda paragrahvi suurendada 24.000 m. võrra abirahaks Heinrich Prants'ule. Panen hääletamisele. (Hääletatakse.) See ettepanek on vastu võetud. Ühes vastuvõetud parandustega kujuneks terve haridusministeeriumi eelarve kogusumma 347.210.500 marga peale ja ma panen selle eelarve parandatud kujul hääletamisele. (Hääletatakse.) See haridusministeeriumi eelarve-osa on vastu võetud.

Sõna on korra kohta rkl. herra O. Strandman'il.

O. Strandman (töer.): Ma teen ettepaneku järgmist koosolekut ära määrata homme hommikuks kell 10 ja päewakorda võtta eelarve.

2. Järgmise koosoleku aja ja päewakorra määramine. Juhataja **A. Kerem**: On ettepanek tehtud järgmist koosolekut määrata homme hommikuks kell 10 ja päewakorda võtta eelarve. Sõnasooijaid ei ole, vastu ei waielda. Ma loen selle ettepaneku vastuvõetuks. Sõna on korra kohta weel herra O. Strandman'il.

O. Strandman (töer.): Teen ettepaneku waheaega määrata.

Juhataja **A. Kerem**: On ettepanek tehtud waheaega määrata. Selle vastu ei waielda. Kuulutan $\frac{1}{4}$ tunnilise waheaja.

Waheaeg algab kell 8,20 min.

Peale waheaega algab koosolek kell 8,40 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **A. Kerem**.

Sekretääri kohal abisekretäär **J. Bergman**.

Juhataja **A. Kerem**: Riigikogu läheb päewakorras edasi.

3. Eelarve X osa — Rahaasjanduse komisjoni aruandja J. Uluots (loeb):

KOHTUMINISTEERIUM.

Peatükk I.

Juhatus.

§ 1.	Palgad	399.600.—
§ 2.	Päewarahad ja sõidukulud	12.000.—
§ 3.	Esituskulud	12.000.—
§ 4.	Toetus ja arstiabi	16.200.—
	Kokku peatükk I.	439.800.—

Peatükk II.

Ministeeriumi kantselei.

§ 1.	Palgad	938.300.—
§ 2.	Päewarahad ja sõidukulud	24.000.—
§ 3.	Kantselei kulud	160.000.—
§ 4.	Majanduslised kulud	274.000.—
§ 5.	Sõiduabinõud	250.000.—
§ 6.	Liikuwa wara muretsemine ja parandus	65.000.—
§ 7.	Majade remont	60.000.—
§ 8.	Toetus ja arstiabi	32.200.—
§ 9.	Warustuse kulud	156.000.—
§ 10.	Ajakirja „Õiguse“ toetus	93.000.—
	Kokku peatükk II	2.052.500.—

Peatükk III.

Administratiiv osakond.

A. Riigikohus.

§ 1.	Palgad	3.090.000.—
§ 2.	Päewarahad ja sõidukulud	68.000.—
§ 3.	Kantselei kulud	134.400.—
§ 4.	Majanduslised kulud	187.000.—
§ 5.	Liikuwa wara muretsemine ja parandus	75.000.—
§ 6.	Tunnistajate ja ekspertide tasu	3.000.—
§ 7.	Majade remont	80.000.—
§ 8.	Toetus ja arstiabi	52.000.—
	Kokku peatükk III A.	3.689.400.—

B. Administratiiv osakond kohade peal.

§ 1.	Palgad	35.910.000.—
§ 2.	Päewarahad ja sõidukulud	1.700.000.—
§ 3.	Kantselei kulud	3.574.700.—
§ 4.	Majanduslised kulud	2.425.700.—

§ 5.	Liikuva wara muretsemine ja parandus	635.800.—
§ 6.	Tunnistajate ja ekspertide tasu	600.000.—
§ 7.	Majade remont	930.000.—
§ 8.	Toetus ja arstiabi	792.500.—
	Kokku peatükk III B.	46.568.700.—

Peatükk IV.

Kodifikatsiooni osakond.

§ 1.	Palgad	1.047.240.—
§ 3.	Kantselei kulud	137.600.—
§ 4.	Majanduslised kulud	1.200.—
§ 5.	Liikuva wara muretsemine ja parandus	6.000.—
§ 8.	Toetus ja arstiabi	27.700.—
	Kokku peatükk IV	1.219.740.—

Peatükk V.

Prokuratuur.

A. Riigikohtu prokuratuur.

§ 1.	Palgad	430.120.—
§ 2.	Päewarahad ja sõidukulud	12.000.—
§ 3.	Kantselei kulud	13.000.—
§ 8.	Toetus ja arstiabi	12.200.—
	Kokku peatükk V. A.	467.320.—

B. Prokuratuur kohtade peal.

§ 1.	Palgad	5.554.400.—
§ 2.	Päewarahad ja sõidukulud	300.000.—
§ 3.	Kantselei kulud	397.900.—
§ 4.	Majanduslised kulud	137.700.—
§ 5.	Liikuva wara muretsemine ja parandus	154.000.—
§ 6.	Kohtu kulud	35.000.—
§ 8.	Toetus ja arstiabi	191.400.—
	Kokku peatükk V B.	6.870.400.—

Peatükk VI.

Wangimajade peawalitsus.

A. Keskaastus.

§ 1.	Palgad	2.379.360.—
§ 2.	Päewarahad ja sõidukulud	145.000.—
§ 3.	Kantselei kulud	120.500.—
§ 4.	Majanduslised kulud	84.300.—
§ 5.	Liikuva wara muretsemine ja parandus	31.000.—
§ 8.	Toetus ja arstiabi	110.000.—
§ 9.	Autasu ametnikkudele	15.000.—
	Kokku peatükk VI A.	2.885.160.—

B. Wangistusasutused.

§ 1.	Palgad	40.961.113.—
§ 2.	Päewarahad ja sõidukulud	100.000.—
§ 3.	Kantselei kulud	470.000.—
§ 4.	Majanduslised kulud	5.101.300.—
§ 5.	Sõiduabinõud	1.800.000.—
§ 6.	Liikuva wara muretsemine ja parandus	390.000.—
§ 7.	Wangide ülewalpidamine:	
	a) toitmine	19.600.000.—
	b) haigete ülewalpidamine	2.730.000.—
	d) riided, asemeriided, jalanõud	8.000.000.—
	e) saun ja pesupesemine	337.000.—
	d) surnute matmine	60.000.—
§ 8.	Wangide wedu	1.272.500.—
§ 9.	Wangistusasutuste remont	6.650.000.—
§ 10.	Põllupidamine	—
§ 12.	Õpeabinõud	45.000.—
§ 13.	Raamatukogu	20.000.—
§ 14.	Toetus ja arstiabi	1.110.000.—
§ 15.	Riided, jalanõud	9.800.000.—
§ 16.	Sõjariistad	750.000.—
	Kokku peatükk VI B.	99.186.913.—

Peatükk VII.

Kriminaalpolitsei.

A. Peawalitsus.

§ 1.	Palgad	1.016.460.—
§ 2.	Päewarahad ja sõidukulud	160.000.—
§ 3.	Kantselei kulud	246.000.—
§ 4.	Majanduslised kulud	8.600.—
§ 10.	Otsimise rahad	50.000.—
§ 11.	Toetus ja arstiabi	25.000.—
	Kokku peatükk VII. A.	1.506.060.—

B. Kriminaalpolitsei osakonnad.

§ 1.	Palgad	19.370.178.—
§ 2.	Päewarahad ja sõidukulud	2.182.600.—
§ 3.	Kantselei kulud	947.100.—
§ 4.	Majanduslised kulud	779.000.—
§ 5.	Sõiduabinõud	1.200.000.—
§ 6.	Liikuva wara muretsemine	80.000.—
§ 8.	Rewolwrid ja padrunid	164.000.—
§ 9.	Tehnilised abinõud	309.800.—

§ 10. Otsimise rahad	1.330.000.—
§ 11. Toetus ja arstiabi	440.000.—
§ 13. Riided ja jalanõud	3.135.000.—
Kokku peatükk VII. B.	29.937.678.—
Kokku kohtuministeerium	194.825.671.—

A. Palwadre (sd.): Lugupeetud rahwasaadikud! Riigikogul ei ole senni veel juhust olnud kuulata kohtumistri seletust kohtuministeeriumi tegewuse üle, meil ei ole juhust olnud teada saada, mis siin kawatsetakse teha, meie ei ole kuulnud seletusi nende halbtuste kohta, mida wahel oleme juhuliselt teada saanud. Ainult eile kuulsime juhuliselt kohtumistri hoiatuse teadaannet, et kui Riigikogu ühe oma liikme peaks wangist wabastama, siis esinevad kohtumistri hoolealused — wangid — järgmistel Riigikogu walimistel oma nimekirjaga ja sellega järgmine Riigikogu koos seisma saaks walwealustest. (J. Piiskar (is.): Igaüks hindab oma arusaamise kohaselt. Keskelt: Herra Piiskar ka!) Ma loodan, et nüüd eelarwe arutamise puhul kohtumistri saab andma lähemaid seletusi kohtuministeeriumi tegewuse üle, ja sellepärast tahan ma ka sõna wõtta, et lühidalt alla kriipsutada mõnda momenti, mis kohtuministeeriumi tegewusest silma paistawad ja mida ma mitte normaalseks ei pea, waid füüsi ebanormaalseks.

Kõige pealt peab tunnistama, et kohtuministeeriumi tegewus on üsna warjul olnud ja teda ei ole awalikult arwustatud. Ainult wiimasel ajal, kui eelarwekommissjoni liikmed wangimajadesse läksid, muuseas Harku koloniasse, siis ilmus ka ajalehtedes lühikene kirjeldus muljest, mis eelarwekommissjoni liikmed nendest kohtadest said. Pike-malt sõna wõetud ei ole. Ma mäletan, et alati ei ole asi mitte nii olnud, oli aeg, kus kohtuministeeriumi tegewus leidis kibedat arwustust ja nimelt meie parempoolses ajakirjanduses, siis kui ametis oli endine kohtumistri Jaakson. Peaaegu iga nädalas üks ehk kaks korda ilmusid kibedad artiklid, alla kirjutatud Long-vue poolt, kus ette heideti nimelt kohtumistrile kõiki erakordseid korraldusi. Kogu aja toonitati, et kohtuministeerium on asutus, kes peab selle järele walwama, et uued seadused õiglasel oleks jne. jne. Kui sel korral oli erakordne aeg, kus oli tarwis wõidelda erakordsete kuritegewustega, nagu salawiinapõletamise, hangeldamise ja marodöörimisega, ja kohtuministeerium ei seganud ennast mitte walit-

suse tegewusse... Põhjalikku wõitlust nende pahede wastu ei olnudki, kuid isegi nende halbtuste wastu wõitluste katsete tegemine leidis parempoolses ajakirjanduses suurt hukkamõistmist iseäranis sellepärast, et kohtuministeerium küllalt tõkkeit ei tee selle wastu, et tahetakse erakordsete abinõudega nende erakordsete pahede wastu wõidelda, mis tulewad ette meie „waeste kapitalistide“ ringkonnas. Meie kapitalistid olla ju waesed. Riigikogu esimees herra Strandman tähendas ju eelarwe üleüldisel arutamisel, et meil olla „waesed miljonäärid“. Pärast seda, kui endine kohtumistri lahkus ja ametisse astus praegune, siis kadusid igasugused arwustawad artiklid parempoolsetest ajalehtedest ja ükski leht oma arwustawat sõna ei ütlenud. Omalt poolt pean ma ütlemat, et need erakordsed pahed ja korrarikkumised ei ole mitte möödas, waid nüüd on wõitlus kahtlaste seaduste abinõudega teisele poole läinud. Sellepärast oleks nüüd huwitaw kuulata meie kohtumistri seletust, kas ta on ka midagi teinud selle eest wõitlemiseks, et meil õiguline seisukord saaks maksuma pandud. Ma tuletaks üht asjaolu meele, mis mulle tõesti kahtlane paistab olewat, s. o. meie sõjaringkonna-kohtute tegewus. Omal ajal, kui wägede ülemjuhataja amet ära kaotati, anti esiti wägede ülemjuhataja õigused sõjaministrile ja pärast, kui terwe see instituut ära kaotati, anti erakordsed kindralkubeneri wolitused siseministrile ja sõjaringkonna-ülemale. See sündis Tööerakonna walitsuse ajal, kui kohtumistriks herra Strandman oli. Praegu on meil sõjaseisukorra puhul kaks käskijat erakordsete wolitustega, — nimelt kindralkubener — siseminister ja sõjaringkonna-ülem — sõjaminister. Sõjaseisukorra seaduses on ühtlasi ette nähtud, et sõjaringkonna-ülem õigused — tähendab sõjaministri õigused, — on makswad ainult nendel maa-aladel, mis mitte ei allu kindralkubenerile. Minu arwates alluwad kogu Eesti maakonnad siseministrile — kindralkubenerile ja minu arvanagemise järele, ei ole kohta, mille kohta käiksid sõjaministri — sõjaringkonna-ülem õigused. Tegelikult on aga lugu hoopis teine. Alles mõni nädal tagasi lugesin ajalehest, et sõjaminister on korralduse teinud tsiwiil isikuid sõjaringkonna-kohtu alla anda. Wäga wõimalik, et ajalehe teade õige ei ole, kuid ma arwan siiski, et ta õige on, ja nüüd on huwitaw küsimus, missuguse õigusega sõjaminister sarnaseid korraldusi teeb, sarnaseid käskusid wälja annab. Kas Tallinn on tunnistatud allu-

17. E.
Kõrvaldada
1917. 10. 10.
Tallinn

waks sõjaministrile, mitte siseministrile? On linn sõjaringkonda arvatud? Minu teada seda mitte ei ole. Kui omal ajal niisugune otsus Wabariigi Walitsuse poolt tehtud sai ja ajakirjanduses selle peale tähelepanu juhiti, siis seletas tolelaegne walitsuse häälekandja „Waba Maa“, et küll siseminister ja sõjaminister selle üle kokku lepiwad, kuidas Eesti territooriumi oma wahel ära jagada, nii et üks osa alluks siseministrile, teine sõjaministrile. On siis siseminister ja sõjaminister maakohtade jagamisel kokku leppinud? Mina sellest midagi ei tea. Ei ole ka sellest kuulda olnud, et Wabariigi Walitsus § 12-a põhjal sarnast korraldust oleks teinud. Küsin kohtuministrilt, kas on temal teada need asjaolud, ja mis on ta teinud, et seaduslikust korrast selles suhtes kõrwalekaldumist ei oleks.

See on üks moment meie walitsemise alalt, mille kõrwaldamiseks kohtuminister nähtawasti midagi teinud ei ole, isegi selle wastu protesteerinud pole kuuldawasti.

Edasi, on mul isiklikult juhus olnud tootnada Riigikogus juba waremalt, et meie elame hulk aega juba ebanormaalses seisukorras, elame selles seisukorras, kus meil on olemas oma põhiseadus, kuid tegelikult ta mitte ei maksa; puuduwad eriseadused, mille tagajärjel ta maksuma hakkaks. Ei ole katseidki tehtud, et põhiseadust jõusse wiia, ehk põhiseadus küll juba läinud aasta detsembrikuul teoreetiliselt maksuma pidi hakkama. Meie elame tegelikult kaitseseisukorras, meil on sõjaseisukord alles jäetud, Wabariigi Walitsus ei ole ühtki seadust esitanud Riigikogule, mis selleks oleks määratud, et põhiseadust maksuma panna. Pool aastat, rohkemgi, on põhiseaduse „maksmahakkamisest“ möödas, kuid põhiseadust ei ole weel tegelikult ellu wiidud. See on ebanormaalne nähtus, see on seaduswastane nähtus, wastutus selle eest langeb täiesti kohtuministri peale: tema oleks pidanud hoolitsema, et põhiseadus, mis kirja on pandud „Riigi Teatajas“, ka riigi walitsemise juhtnööriks saaks, et meie kodanikud tunneks, et neil on tõepoolest need õigused, mis põhiseaduses ette nähtud. Põhiseadus seisab aga liigutamata ja ei ole kuuldagi, et selleks midagi tehtaks, et ta maksuma wõiks hakata.

Edasi, tuleme meele, et Asutawa Kogu poolt wastu wõeti mitmed seadused, mis jällegi seisma on jäänud. Näituseks wõeti minewal aastal juunikuul Asutawa Kogu poolt wastu perekonnaseisu seadus. Selle seaduse teksti järele pidi temale järghema

eriseadus, millega ta maksuma pannakse. Seda eriseadust ei ole senni ilmunud ja Riigikogu leiab tänawuaastases siseministeriumi eelarwes ka konsistooriumide eelarwe, mille olemasolu sellest tingitud, et meil perekonnaseisu seadus ei maksa ja osa neid ülesandeid, mis teiste riigiasutuste täita oleksid, konsistooriumide ülesanneteks jääwad. Elame sarnases ebaõiges olukorras, et kirik nagu oleks riigist lahutatud, kuid siiski leiduwad riigi eelarwes summad kiriklistele asutustele — konsistooriumidele.

Teine seadus, mis Asutawa Kogu poolt wastu wõeti ja nüüd maksmapanemist ootab, on seisuste kaotamise seadus, mis wastu wõeti 9. juunil läinud aastal. Sellest on juba enam kui aasta möödas ja Wabariigi Walitsus on maksuma pannud § 12-a põhjal ainult osa sellest seadusest, kuna teine osa lihtsalt kalewi alla on lükatud. Walitsus pole ka siin jällegi seaduseelnõuga esinenud Riigikogule, et ka see teine osa sellest seadusest maksuma pandaks. Ma arwan, et kui need seadused Asutawa Kogu poolt wastu wõeti, siis sellepärast, et neid tingimata tarwis oli, ja et nad maksuma pandud saaks. Selle järele walwamine, et wastuwõetud seadused ka tegelikult ellu wiia, on kohtuministeriumi ülesanne ja minu poolt ettetoodud faktisid arwesse wõttes, peab konstaterima, et kohtuministerium oma ülesandeid ei ole täitnud, ei ole hoolt kannud, et meil õigusline kord maksa, et isegi Asutawa Kogu poolt wastuwõetud seadused tegelikult maksuma hakkaks. Ma tuletan seda kõike meele sellepärast, et omal ajal endisele kohtuministrile ette heideti, et kohtuministerium oma ülesannetefe wastawalt ei tegutse. Nüüd ei räägita sellest aga midagi, ehk küll ka nüüd täis wastutus seaduslikust korrast kõrwalekaldumise eest ainult kohtuministeriumi, kui seaduste täitmise üle walwaja asutuse peale langeb. Lugu on aga selles, et kõik need erakordsed seadused, mis waeste miljonääride wastu olid sihitud, need on ära kaotatud, sellepärast paistab kohtuministrile kõik korras olewat. Aga sõjaseadus lasub tingimata rohkem kehewate ringkondade peal, niisamuti tooks põhiseadus rohkem kasu laiematele hulkadele. Aga neid mitte ei täideta, nende elluwiimiseks samme ei astuta. Sellest waikib kodanline ajakirjandus.

Kohtuministerium ise on meil ebanormaalsesse õiguslisesse seisukorda sattunud. Alles eile, Riigikogu liikme J. Reinthali wabastamise asjus, tulid hääled kuulda-

wale, et ei ole praegu teada, missugune wahekord walitseb riigikohtu ja kohtuministeeriumi wahel, ei ole teada, kuhu poole peaks pöörama Riigikogu Juhatus, kas kohtuministri, wõi riigikohtu poole. Minu arwamise järele oleks nende wahekordade lahendamise pidanud samuti kohtuministri ülesandeks olema. Sealt poolt oleks pidanud tulema seaduseelnõu, mis need wahekorrad kindlaks oleks määranud. Senni ei ole seda seaduseelnõu tulnud. Kord oli isegi kawatus kohtuministeeriumi kaotada, see oli siis, kui herra Strandman kohtuministriks oli. Wiimati kadus see mõte, kuid wahekorrad riigikohtu ja kohtuministeeriumi wahel on segaseks jäänud ja kohtuministeerium ei ole nende selgitamiseks midagi teinud.

Kohtuministeeriumi eelarwe juures peatades, pean teatawa rahulolemisega konstateerima, et meie kohtutegewuse wastu ei kuulu etteheiteid, mis praegusel rewolutsiooni ajal nii ohtralt kuulduw mujal. Wõttes Saksamaa ehk Prantsusmaa ajalehed kätte, leiame sealt etteheiteid praegusele kohtule — pahempoolse ajakirjanduse poolt, muidugi, — et kohtud sisuliselt mitte erapooletud ei ole, waid wastuoksa on erapoolikud. Wõin konstateerida, et meie kohtu tegewuse kohta sarnaseid kahtlusi ei ole olnud, et meil vähemalt on katsutud enam-wähem erapooletud olla ja sihilikku erapoolikust kohtutele praegusel wõitluse ajal ette heidetud ei ole. Meil on isegi korda läinud kohtuaparaati luua, kunni kõrgema riigikohtuni, kuigi selleks wäga halwad wäljawaated olid. Omal ajal, kui kõik wanad Eesti õigusteadlased ära ütlesid riigikohtu liikmeks astuda, siis oli mitmeltki poolt arwamine awalikuks tulemas, et meil üleüldse korda ei lähe kõrgemat kohut luua, et selleks ei leia mitte wastawaid isikuid. Kuid tegelikult on siin riigikohus asutatud ja tegew. Ainukene asi, mis meie kohtule etteheiteid lubab teha, on kohtutegewuse aeglane tempo. Osa süüd langeb siin tingimata kohtuministeeriumi peale, kui korraldawa wõimu peale, sest mitte ainult kohtunikude nõrga koosseisuga ei tule seletada kohtuasjade aeglast käiku, waid tingimistega, mis kohtute korraldamisega, nimelt selle puudulikkusega seletatawad. Kohtuministeeriumis asub eriosakond, kodifikatsiooni osakond, mis selle eest hoolt peab kandma, et kohtuaparaat korralik oleks, rutuliselt ja hästi töötaks. Minu arwates ei ole kohtuministeerium kõike ära teinud kohtuasutuste ümberloomise suhtes. Kõige rohkem kaebtusi tõuseb meie kohtuurijade

wastu. Nagu eelarwekommisjonis selgus, on meie wangimajades 66% alles eeluurimisel, teised, 34% istuwad kohtuotsuse järele. Eeluurimise wangide suurt arwu katsutakse seletada, nagu ma eelarwekommisjoni liigetelt olen kuulnud, sellega, et kohtuurijad küllalt wilunud ei ole, ei oska nii asju ajada, nagu endised kohtuurijad, et nende töowiljakus 15% nõrgem on kui endistel. (Wahel hüüe: 85%). Tähendab 15% endisest töowiljakusest on järel. Ma ei tahaks mitte, et meie Riigikogu tõesti uskuma jääks ainult seda argumenti. Siin tuleks ka teist momenti otsida. Meie prokuratuur ja wõib olla kohtuurijad on sattunud politseiasutuste üliwõimu alla. Mulle näib, et politsei liiga kergelt arreteerib inimesi ja kohtuurijad liiga kergelt neid arreteeritud isikuid peawad kinni eeluurimise juures. Eelarwekommisjonis on selgunud, et eeluurimise all wangistatute hulgas on neid, kes ühe aasta istuwad ja isegi kaks aastat istuwad. Aga meie riigi ajalugu ei ole mitte pikk ja tulewal aastal wõib ehk konstateerida, et on inimesi, kes juba kolm aastat kinni on istunud. Igatahes leidub praegu inimesi, kes juba kaks aastat wangimajas eeluurimise all kinni istuwad. Mina isiklikult ei saa seda mitte seletada ainult meie kohtuurijade oskamatusega, waid mulle näib, et meie prokuratuur on sattunud politsei wõimu alla, iseäranis mis puutub poliitilistesse süüdistustesse. Mina arwan, et igauks, kes maal ümber on liikunud, teab kui kergelt meil inimesi kinni wõetakse ja neid wangimajadesse saadetakse. Praegu istuwad wäga paljud puudulikkude andmete põhjal just § 102 põhjal kinni. Wene ajal ei pandud inimesi mitte nii kergelt kinni, kui praegu. Mina ise olin kohtu all § 126 järele, mis wastab praeguse § 102, 1905 a. saadik, kui sotsiaaldemokraatlise organisatsiooni liige ja kohtuuriurimise kestis kunni 1909 aastani. Kogu see aeg ei istunud mina eeluurimise ajajärgus tundigi kinni, waid olin täiesti waba. Alles pärast kohtuotsust wangistati mind. Sarnaseid juhtumisi oli Wene ajal ka teistes asjades. Meil on aga kohtuurijad iseäralist agarust üles näitamas eeluurimisel wangistamisega. Peaks aga mõni politseiagent kellegi isiku peale näpuga näitama, et tema poliitiliselt kahtlane on, et ta kommunist on, siis wõetakse ta kohe kinni ja paigutatakse wangimajasse. Praegu istuwad § 102 põhjal palju inimesi kinni, kes tegewad kommunistid ei olegi. (W. Linna mägi (kristl.): Meil on kõigest sada inimest poliitilisi wange!)

No küllap neid rohkem on! (J. Piiskar (is.): Neid on juba Tallinnas üle saja.)

Tahan veel lühidalt puudutada meie wangimajade seisukorda, sest see peaks meid iseäranis huwitama, sest võib olla, et wangimajast tulewad järgmise Riigikogu liikmed. Meil on olemas seadus wangimajade kohta, kus ära määratakse, missugune siht neil peab olema jne. Ajutise walitsuse poolt on juba 22. jaanuaril 1919 a. wastu wõetud seadus, kus wangimajade walitsuskord lähemalt ära määratud. Seal räägitakse § 6: „Wangimajade kuratooriumi peatülesandeks on: abinõusid otsida ja hoolt kanda, et wangistusasutused oleksid mitte piinakambrid ja inimeste rikkujad, waid otstarbekohaselt sisse seatud, humaansed ja eeskujulised parandus- ja karistusasutused.“ Neid humaansid karistusasutusi on Riigikogu eelarwekomisjoni liikmed, kes seal käisid, näinud ja need wõiwad jutustada, kui hästi on elu nendes asutustes korraldatud ja kuiwõrd nad mitte inimeste rikkujad ei ole. Mina olen kuulnud ainult üht asja, et wangimajades on kord halb ja nemad sugugi humaansed ei ole. Üksikutes kambrites olla isegi 48 isikut kinni, nendel ei olla seal magamisaset jne. See olukord ei ole mitte hiljuti tekkinud, waid tema walitseb juba ammugi ja sellepärast on soowitaw kohtumistri seletust kuulda, mis pärast meie wangimajades sootu teine kord walitseb, kui seaduses ette on nähtud. Võib olla on siin omapärane ühtlustamise süsteem maksew, et mitte ühed teiste peale kadedad ei wõiks olla. Nagu väljaspool wangimaju on maksew paberil põhiseadus ja tegelikult kaitseisukord, nii ka siin: paberil „humaane“ asutus, tegelikult „inimeste rikkuja“.

Siis tahan ma veel ühe eeskujuliku parandusmaja peale tähelepanu juhtida, see on nimelt eeskujulik Harku kolonii. (M. Martna (sd.): Eeskujulik?!) Harku kolonii parandusmaja ülesandeks on wastawa seaduse järele: „Kolonii juhatus ja kaswatajate kohuseks on kolonii sisemist elu nii rajada ja hoida, et lapsed endid mitte seltskonnast äratõugatuna ei tunneks, et mingi asi nendes kurikalduwust ei süwendaks, waid et selle wastu kõik nende hingeelulised head küljed saaks välja arendatud ja karastatud.“ Eelarwekomisjoni liikmed käisid selles eeskujulikus parandusmajas ja nägid ise oma silmaga, missugune kord seal walitsemas on. Mina wõin ainult üht märkida, et kohtumistril ei ole mitte teadmata, missugune olukord seal walitseb.

Kohtuminister ei ole aga mitte heaks arwanud neid asju parandada ja sellepärast on nüüd eelarwekomisjoni poolt Riigikogule soowiawaldus ette pandud, et Harku koloniid sootu teisele alusele seada. Mina tahan Riigikogule meele tuletada, et kui mina olin töö- ja hoolekandeminister, tähendab üle aasta tagasi, siis astus Tallinnas kokku hoolekande kongress, mis seisis koos maakondade hoolekande osakondade juhatajatest. Meie käisime ka seda asutust waatamas ja kongressi mulje ei olnud mitte parem, kui Riigikogu eelarwekomisjoni mulje. Kongress otsustas Warburi Walitsuse juures esineda samasuguse soowiawaldusega, nagu Riigikogu nüüd, võib olla, otsustab. Meie olime küll natukene radikaalsemad, meie arwasime, et see asutus peaks üleüldse wangimajade peawalitsuse käest ära wõetama ja tuleks anda kas haridusministeeriumi wõi hoolekande osakonna alla. Kongressi soowiawaldus lükati kohtumisteeriumi poolt tagasi, wangimajade peawalitsus pidi Harku koloniid kohtumistri walwel edasi pidama. Ma tahan sellega ära märkida, et Harku kolonii seisukord ei olnud teadmata kohtumistrile; see asi oli awalikult üles wõetud juba aasta tagasi, kuid mingisuguseid tagajärgi ei olnud ja mina kardän, et Riigikogu soowiawaldust võib samasugune saatust oodata, nagu hoolekande kongressi soowiawaldusele osaks sai. (J. Annusson (töer.): Seda seisukorda on weel süwendatud.) Jah, ma olen kuulnud. Kuid igatahes oli meil sellest küllalt, mis minewal aastal nägime, et ühisele otsusele jõuda. Ma pean ka weel tähendama, et kuigi tol korral töö- ja hoolekandeministeeriumi juhatajaks sotsiaaldemokraat oli, ei olnud kongressi liikmed mitte kõik ühest parteist; seal oli igasuguseid olemas, nagu kohtade pealt esitajaid oli saadetud, ja siiski oli Harku kolonii ülewaatusest saadud mulje kõigil ühesugune halb. Ja praegu kestab seal see asi edasi, ja ma ei tea mitte, millega kohtuminister wõiks seletada seda asjaolu, et ta tingimata seda asutust oma hoole all tahab pidada, pidada samasugusel kujul, nagu ta praegu on, sest loota, et asi seal paraneks, ei ole mingisugust põhjust.

Ma ei taha mitte eelarwe üksikute peatükkide ja paragrahwide juures peatada, minu ülesanne oli ainult iseloomustada meie kohtumisteeriumi tegewuse üleüldiseid puudusi ja ära märkida milles meie neid näeme. Ja see oleks: Esiteks meie kohtumisteerium ei ole mitte õiguslise

korra kaitsel olnud, ei ole mitte oma ülesannet täitnud, mis ta peal lasub põhiseaduse ellu viimiseks; kohtuministeerium ei ole niisuguseid tingimisi suutnud luua kohtuasutuste korraldamisel, et meil oleks kohus kättesaadav rahwale ja kiire. Teiseks, kohtuministeerium ei ole wangimajade ülewalwe asjus kätte saanud neid sihte, mis tema ise on omale üles seadnud wangimajade põhikirjas, ja wangimajades kestab ebanormaalne seisukord edasi. See ebanormaalne seisukord muutub päris kuritahtlikeks, — mitte küll kindlas juriidilises mõttes, waid hariliku kõne mõttes, — Harku kolonii asjus. Seal luuakse meil tõepoolest ainult kurjategijaid, seal süwendatakse ainult kuriteolisi kalduwusi.

Need oleks peajoontes pahed, mis mul kohtuministeeriumile oleks ette heita ja mille kohta hea meelega kuulda tahaksin — täna ehk homme, ükskõik, selle eelarwe arutuse puhul, — kohtuministrilt, kuidas tuleks neid puudusi seletada ja mis kohtuministeeriumil on kawatsusel nende puuduste kõrwaldamiseks, kui kaugele on need kawatsused juba ulatanud ja kas warsti Riigikogul saaks juhus olema neid näha, neid eriseadusi, mis tarwilikud on meie põhiseaduse makspanemiseks, mida kohtuministeerium peab algatama ja mida Riigikogule tuleb esitada.

J. Wanja (kom.): Omal ajal deklareerisin ma, et ma enam sõnamulinatest osa ei wõta, kuid iga erakond ja iga rühm tegi tormijooksu Kommunistlike rühma peale, siis nüüd selle eelarwe arutamise puhul tahan ma sõna wõtta. Kõige rohkem professor Uluots tormas meie rühma tegewuse ja taktika peale, iseäranis sel ajal, kui temal oli sissejuhatuse wõi esimese lugemise puhul sõna. Täna „Tallinna Teataja“ ütleb küll, et ta midagi ütelnud ei ole, aga minule paistis, et ta midagi ometi ütelda mõtles, (Naer) ... ja mõtles ütelda iseäranis siis, kui olid kohtuministeeriumi ja politsei eelarwed käsil. Siis toodi näitusi, et need summad on tingimata tarwilikud, et seal vähendada midagi ei ole, iseäranis selle tõttu, et kuritegewus liiga palju maad on wõtmas. Tröostiti sellega, et patareis, kui nad seal käisid waatamas, olnud tuttawaid kõigil, olnud tuttawaid Keskülal ja ka minul. Minul on patareis tuttawaid üle 120, kes minu mõtteosalised on. Kui siin hra Palwadre ütles, et paljud kinni istuwad kohtuuriija määruse korraldusel, siis ma tuletan meeles seda, et kunni siiaajani, kui hakkas rüüstamine meie par-

teiesitajate kallal, linnawolikogu rühma ja meie Riigikogu rühma nimekirja kandidaatide kallal, selle wahe sees, kui Riigikogu oli puhkusel, on minu teada üle 100 inimese kinni wõetud ja need istuwad kinni kaitsepolitsei määrusel. Kohtuuriija algas oma tegewust alles mõni nädal tagasi, suur osa aga istub kinni kaitsepolitsei määrusel ja wäike osa kohtuuriija määrusel. Peale selle tahaksin weel hra Uluots'a tähelpanu selle peale juhtida, et Keskülal oli patareis ainult 2 tuttawat, üks oli riigiwaras Hüppler ja teine oli endine Riigikogu liige Reinberg. Ja nüüd tahaks ma küsida, missugune süü on Reinberg'il, kes selle Hüppleri kõrwal istub, kes ennast wangimajas saab herrana ülewal pidada, (Wahelhüüe: Ta on juba wangimajast wäljas!) ja pealegi weel kantsjoni peal wäljas olla. Selle eest wist ongi ta wäljas, et wangimajas Kesküla käe pihku wõttis (Naer) ja Reinberg wõttis ka, et tema ei ole mitte kantsjoni peal. (Naer paremal pool.) Siis ma tooks ette weel ühe teise asjaolu, et seal on kinni ametiühisustest kõik nõukogu ja juhatuse liikmed, linnawolikogu walimiste nimekirja kandidaadid ja terve rida Riigikogu walimiste nimekirja kandidaate. Missugune kuritegu peaks olema nendel, Hüppler'ite ja Pärtel'ite kõrwal ja missuguste kuritegude pealt on need isikud kinni wõetud? ...

nagu meie põhiseaduses awaldatud on, et riigiwastaseid ja kurjategijaid peab lihtsalt kinni pidama. Ma leian, et need isikud istuwad praegu kinni mitte mingisuguse kuritegewuse pärast, sest nad ei ole ühtegi raudteerööbast ära müünud, ühtegi inimest ära tapnud, ja ei ole ka seal tegemist kapitalise saiawargusega, nagu nendel suurtel ninadel, kes Kesküla tuttawad on. Ma tahaks edasi minna küsimuse juure, missugust on meil wangimajad inimesi täis, kelledest ma mitte süüdlasi ei leia ja ma olen kindel, et nad süüdi ei ole. Kui siin toodi ehk ette näitusi weneaegsete paragrahwide järele, mis mõisteti siis nende paragrahwide all süüdistuseks... Selle järele ei loetud igakord mingisugust süüdi niisuguseks, et selle põhjal wõib juba enne kohut süüdlaseks peetawat isikut wangistada. Nüüd tehakse seda aga juba enne, kui uurida saadakse ja määratakse lihtsalt see paragrahw süüdistuseks. Meie töölisklass elab praegu suure surwe all, sest töandjatel on õigus näljapalkasid maksta ja igal tingimisel kokkulepet sobitada sel teel, et tööline nälja pärast on sunnitud näljapalga eest töötama ja seal ei leia walitsuse

wõimud mitte endil wõimaluse olewat wahe-meheks olla ja lahendada wahekordi ja töö-lisele elamiswõimalust soetada. Ma pean meele tuletama walitsuse tegewuse alguse ajast saadik seda, kui walitsus wähegi oli demokraatlik ja ei näidanud weel oma päris demokraatia hambaid, siis pöörati tööliste-asutuste poolt soowiawaldustega walitsuse asutuste poole, et elamiswõimalusi soe-tada, seda aga tähele ei pandud. Edasi järgnesid resolutsioonid ja omal ajal on neid soowiawaldusi ja protestisid sadasid walitsusele saadetud ja see ei ole neid ka tähele pannud. Wastatud on nende peale sellega, millest praegu jutt oli, patarei kasarmutega ja kaagikohtuga. Selle eest, kui tööline nuriseb, et temale liiga tebakse, liiga suured maksukoormad peale pannakse ja majanduslistes oludes liiga alla suru-takse, selle eest paigutakse neid patareisse. Need ongi need 102 paragrahwi, mille pärast politseile suuri krediite määratakse. Peale nende, mis ma olen juba üles luge-nud, wõin weel näituseks ette tuua 19. aastal väljasaadetuid ametiühisuste kongressi liikmeid. Seal tapeti 26 nende hulgast maha ja nende perekonnad on praegu jarel. Kas on ükski walitsuse asutus selle peale mõtelnud, kuidas need perekonnad elawad, kellel umbes 200 perekonna isa on wangimajas. Kuidas on nendel perekondadel wõimalik ära elada. Mul on juhtumisi teada, kus naine on haige suremas ja tal on wäikesed lapsed. Kui nende omaksed, kui neid on weel olemas, pööravad mingi-suguse asutuse poole, et sel puhul toetust saada, siis ükski wabariigi asutus ei wõta seda oma hoole alla. Ometi kuulutas kodanline walitsus sel ajal ajalehes välja, et hoolekandmise nende perekondade eest wõtab walitsus oma peale. Nüüd ei ole aga kuskil pool abitarwitajatele ukсед lahti: tõmmatakse uks kinni ja saadetakse inime minema, kui abi tullakse otsima. Waadake, siin ma leian, et kurjategijad ei ole mitte need, kes seal teie heakskiitmisel kinni istuwad, waid olete teie. Kui on teie poole pööratud selles asjas, et walitsus oma kaitsepolitseile päitsed pähe pistaks, siis olete teie seda tagasi lükanud ja politsei tegewuse heaks kiitnud.

Ma wõiksin weel selle peale tähelpanu juhtida, et teie küll wangimajade ja kõik-sugu asutuste kaudu olete katsunud maha suruda seda, et tööline mitte ei tohiks ütelda, et temal tarwis on elu parandusi. Teie olete selle eest neid mättasse ja üle piiri saatnud ja kohtuteta ja kohtutega neid maha tapnud. Kuid kurtmised ei ole

sellega nagu siin ise näete, weel mitte lõp-penud ja ei saagi lõppema, alati on nende-samade asjaolude tõttu nurisemisi ja walit-suswastalist meeololu ette tulnud ja selle-pärast ongi teil kõiki wärwi politseisid ja igawärwi asutusi, kaswatusmaju, Harku koloniid jne. On räägitud meie noorsoo kaswatuses, skoutidest ja skoutismist. Hra Martna kiitis küll skoutismi heaks, kuid ma tuletan meele, et herra Martna siin omal ajal (M. Martna (sd.) kohalt: Wõrdlemisi!) No olgu siis wõrdle-misi, nagu teie omal ajal tähendasite, et laps on rumal ja ei tea mis ta teeb. Kui ta wälja areneb, wõiwad temal teised waated areneda. Ja waadake, siin ma leian, et see mõtteawaldus on täiesti kohane, kui õpe-tate nii wäikestele lastele suurtükkidega ümberkäimist ja „wo front“ seismist, kui kohtu- ehk peaminister mööda läheb. Kas teie ei mõtle nüüd selle peale, et kui ta omale teised mõtted wanaduses omandab, et ta siis need suurtükid just teie endi poole pöörab. Neil on selleks täieline õigus, sest et kurjategijaid kaswatate ja ise kurjategijad olete. Kuid ma ütlen, et teie koht on patareis olla ja mitte need ilmsüüta töölised, kes seal praegu on.

A. Jõeäär (sd.): Mul oleks ette kanda paar soowiawaldust kohtuministeeriumi edaspidise tegewuse kohta, mida siin mõne sõnaga tahan põhjendada.

Kohus peab tingimata wastama kahele algnõudele: esiteks peab tema olema õiglane ja teiseks kiire. Kohtuministeeriumi eelarwe arutamise puhul tuleks selgusele jõuda, kas Eesti kohtud wastawad nende algnõuetele ja kas ministeerium on kõik selleks teinud, mis waja, et meie kohus oleks õiglane ja kiire.

Mis puutub esimesesse nõudmisesse, siis on siin juba eelkõnelejate poolt selle peale tähendatud, et kas meie kohtute isik-line koosseis suudab olla erapooletu ja õiglane ning sennijani wähemast ei ole mingisuguseid kaebtusi selle kohta kuulda olnud. Kuid ka kõige ideaalsem kohtunik ei saa õiglane olla, kui temal sellekohaseid seadusi ei ole, sest iga kohtunik talitab ikkagi makswate seaduste piirides. Meil maksawad praegusel ajal peaaegu muut-mata kõik Wene tsariaegsed kohtuseadu-sed. Kuid iseenesest mõista elu edeneb, õigluse mõisted muutuwad ja sellepärast peab tunnistama, et kõik need weneaegsed seadused mitmes asjas ei wasta praegusele sotsiaalsele seisukorrale ega seltskonna edenemisele. Seega oleks siis tingimata

waja nende seaduste ümbertegemist ja muutmist, et neid eluga vähegi kokkukõlasse wiia. Selge on, et see kaunis suur ja raske töö on ja ma usun, et meie kohtuministeeriumi kodifikatsiooni osakond selle tööga ametis on. Ei wõi ka nõuda, et ta selle suure tööga ühe wõi kahe aasta jooksul walmis oleks pidanud saama, sest see aeg on selleks liiga lühikene. Kuid siiski ka siin oleks wõinud kohtuministeerium mõnda olulist parandust ette wõtta, ilma ära ootamata seda aega, kunas need kohtuseadused olukohaselt lõpulikult saaks ümber töötatud. Ma juhiksin siin ühe asja peale tähelepanu, nimelt meie kriminaalseaduste peale. Meil on sel alal makswad: wana nuhtlusseadus, rahukohtu nuhtlusseadus ja uus nuhtlusseadus. Siin, minu arwates, oleks kohtuministeeriumil wõimalus olnud maksma panna uut nuhtlusseadust, mida meil omal ajal isegi Saksa okkupatsiooni wõimud ja Läti wabariik juba algusest saadik tarwitanud on. See seadus ei ole ka ideaalne, temas on ka oma puudused, kuid tema makspanemine oleks igatahes suur samm edasi, wõrreldes peaaegu orjaaegse wana nuhtlusseadusega. Ma wõiksin teile õige lühidalt tsiteerida õigusteadlisest ajakirjast „Õigusest“ ühe meie riigikohtu liikme arwamist selle kohta, kus tema ette toob põhjused, mispärast meil tarwis oleks wana nuhtlusseadus ära kaotada: „Oma sisu poolest on nuhtlusseadus ammu wananenud, ajast ja arust läinud, ei wasta kaugeltki praeguse aja elunõuetele ja õigusemõistele. Kasuistline kuritööde ja wäärtegude määramise suhtes, ning puuduwad üldmäärused, mis sisaldaksid endas kõiki teatawat liiki kuritöö tundemärka. Põhimõttelised wastolud üksikutes peatükkides esitatud mõistete wahel. Ei ole täielik, tarwitab palju sõnu ja sagedasti selgusetu mõttewäljendusi. Puudub juriidiline tehnika“. Ning selle wana nuhtlusseaduse kohta ei ole mitte ainult kriminalistid teoreetikerid oma hukkamõistwat otsust awaldanud, waid isegi keisri kantselei II jao juhataja würost Urussow ja kohtuminister Nabokow teatawad oma ettekandes keisrile 22. aprillil 1887 a., et see nuhtlusseadus ei wasta mitte kohtuseaduslikkudele nõuetele ja takistab õiglast kohtumõistmist. Juba 40 a. tagasi on tsaariaegsed tagurlased ametnikud wana nuhtlusseaduse üle niisuguse otsuse annud. On olemas uuemal ajal wäljatöötatud ja suurte kohtureformidega ühenduses seisew uus nuhtlusseadus, kuid siiski ei panda meil seda uut seadust maksma. Siin igatahes tuleks Riigikogul

soowi awaldada, et tingimata lähemal ajal saaks uus nuhtlusseadus maksma pandud. See oleks igatahes samm paremuse poole ja wõimaldaks meie kohtunikudele vähegi õiglasemalt selle uue seaduse piirides asju otsustada. See oleks esimese nõudmise kohta.

Siis tuleks teise nõudmise juure meie kohtute kiiruse kohta asuda. Selle kohta on ka juba eelkõnelejate poolt tähendatud, et see kiirus wäga palju soowida jätab ja mitte niisugune ei ole, nagu ta olema peaks. Kõige rohkem kannatawad selle all inimesed, kes kriminaal asjades kohtu alla on sattunud. Siin wõiks illustreerimiseks mõned wäikesed faktid ette tuua. Näituseks, Saaremaa mässu asjus, mis 1919 a. oli, istub praegu weel üks inimene kinni eeluurimise all ja kohtuuriija ei ole kaugemale jõudnud ainult ühekordsest kaebaluse ülekuulamisest. Kui mitu aastat sellega siis weel mööda läheb, kui tunnistajad saawad üle kuulatud. (Segane wahel hüüe paremalt poolt.) Ei, tema ei ole kunagi ära jooksnud, tema oli sõjawäljakohtu poolt kinni mõistetud, istus wangimajas, ja kui amnestiaseadus wälja tuli, kus sarnane paragrahw sees oli, et need jääwad edasi istuma, kelle wastu eraldi süüdistus saab tõstetud, siis tõsteti tema wastu § 102 järele süüdistus ja selle paragrahwi järele istub tema tähtsamate asjade kohtuuriija korraldusel wangimajas juba 2 aastat. Siis on teine juhtumine, kus on kaebtus kohtuuriijale Wiljandis sisse antud ja alles 14 kuu pärast on see asi kohtuuriija ees ette tulnud. 14 kuud tarwitas kohtuuriija selleks ära, et kutsesedelit kätte saata. Ma wõiksin oma praktikast ette tuua juhtumisi, kus asja küll mitte kohtuuriija käes, waid prokuratuuris kinni peetakse. Üks minu kaebtus seisis 1919 a. saadik kunni käesolewa kewadeni prokuratuuris ja nüüd alles on ta kohtuni jõudnud. Siin peab igatahes ütleva, et sellega tuleb ka osalt seda seletada, mispärast 66% wangimajades kinni peetawatest inimestest eeluurimise all on. Sellel nähtusel on muidugi ka teised põhjused. Mitte ainult kohtuuriija ja prokuratuuri ametnikud ei ole süüdlased, waid siin on osalt ka see wiga, et meil kohtunikka liiga wähe on ja et esimese astme kohta otsustada tuleb liiga palju asju. Liiga palju mitte sellepärast, et meil kuritegusid iseäranis palju oleks, waid sellepärast, et meil maksawad seadused, mille järele rahukohtunikule allusid ainult need asjad, mille wäärtus üle 10.000 mk. ei ulatanud. Wiimasel ajal on seda summat

50.000 peale tõstetud, kuid ka seda on liiga vähe. Enne sõda pidi objekti väärtus mitte üle 300 rubla olema, kui ta rahukohtule allus ja kui nüüd seda võrrelda meie 10.000 ehk ka 50.000 margaga, siis leiame, et ikkagi see objekt, mis praegu allub rahukohtule, on võrdlemisi palju väiksem, kui ta Wene ajal oli, rääkimata sellest, et 1912 a. seal seda seadust muudeti ja rahukohtuniku alluvust suurendati kunni 1.000 rublani. Siin oleks nüüd vaja juba lähemas tulevikus vähemalt sama wahekord maksma panna, mis endistes Wene kohtutes maksis; oleks vaja rahukohtunikkude alluvust tõsta, kuna siis wabaneksid kohtuuriid paljudest asjadest, mis rahukohtunikkude kätte ilma eeluurimise toimetamiseta läheksid otsustada ja need saaksid kiiresti korras otsustatud, sest pole tänini veel kaebtusi kuulda olnud, et ka meie rahukohtunikud asju aeglaselt ajaksid. Nii võiks seal asi ühe kuu jooksul otsustatud olla, mille jaoks kohtuuriija juures oma 11 kuud ära kulub. Samuti on lugu ka tsiwiilasjus; tänini oli rahukohtute alluvus 10.000 marka, see on kursiga võrreldes, umbes $\frac{1}{7}$ wenaegsest alluvusest. Siin tuleks tingimata 1912 a. seadus rahukohtute alluvuse suurendamise asjas maksma panna, vähemalt nii kauaks, kui meil omal tsiwiilseadus välja töötatakse, kuigi see aega võtab. Kuid asi tuleb lihtsamaks teha, ning rahukohtutele alluwaiks tunnistada kõik liikuwasse kui ka liikumata warandusse puutuwad asjad kunni 1.000 kuldrubla väärtuseni, see on praeguse kursi järele 140.000 margani. Nende uunduste tagajärjel oleks kohtutel võimalus kiiremini töötada ja teiseks, saaksid nad rohkem rahwale kättesaadawaks. On palju asju, mis ennemalt arutusele tulid wallakohtus, kuid mille pärast nüüd ringkonna kohtu poole pidi pöörama; siin on aga asjaajamise kord kirjalik, ning kestab selle tõttu asjaajamine pool aastat. Siin tuleb kõige pealt nõudmise palwe sisse anda, ning selle palwe peale kirjalik seletus, siis wastuseletus jne.; ühe sõnaga, siin on asjaajamise kord nii keeruline, et harilik inimene sellesse ei jaksa süweneda, ega saa oma asju ise ajada, nagu see enne wallakohtu ajal võimalik oli, waid ta peab tingimata juristi poole pöörama. Peale selle sünnitab rahakursi langemise tõttu see kord inimestele ka otsekohest waranduslist kahju, ajakulust, adwokaadile honoraarist jne. rääkimata; andis keegi näituseks 1919 a. nõudmise teatud summa markade peale sisse kuna asi lõpulikult alles paari

aasta pärast otsustatud sai, mil margakurs kümme korda odavam oli, siis sai tema sarnase pikaldase asjaajamise korra läbi tuntawalt waranduslist kahju. Meie kohtuministeerium peaks, meie margakursi muutmist silmas pidades, selle järele ka protsessuaal seadusi reguleerima, et niisuguseid nähtusi ette ei tuleks. Kuid kõige rohkem raskusi sünnitab rahwale praeguse korra juures pärandusasjade ajamine. See oli täiesti õige samm, et wallakohtud ära kaotati, need olid seisuslised kohtud ja pidid ühes seisuste kaotamisega kaduma. Nende asemele õleks aga pidanud asutatud saada kohtud, mis rahwale võimalikult niisama kättesaadawad oleksid; seda ei ole aga mitte tehtud. Enne kinnitati kõik talukoha asjad wallakohtu poolt, ükskõik kas talu väärtus miljon või rohkem oli, ning wallakohtud said sellega väga hästi toime. Seal ei ole ju ka muud, kui ainult wormitäämine, olid selleks trükitud wormulaarid olemas. Sama kreposteerisid nende otsuste põhjal kõik krepostijaoskonnad talukohtade asju; kui aga asjas mingisuguseid waidlusi tekkis, siis sai asi maha kustutatud ja läks harilikus nõudmise korras esimese astme kohtusse arutusele. Praegu lähewad niisugused asjad kõik ringkonna kohtute otsustada, sinna korjab neid palju ja nende arutamine wõtab aega ning pikendab omakorda kohtu asjaajamist, nii et ka selles asjas tuleks parandust luua. Minu arwates on wõimatu pärandusasju wallakohtute alla anda, wallakohtud funktsioneeriwad praegu ainult kui hoolekande asutused, — parem oleks juba pärandusasju rahukohtunikkude alla anda ning meil ei ole mingit põhjust arwata, et rahukohtunikud nende asjadega toime ei saa, kui pärijate wahel mingit waidlust ei teki. Siin on jälle meie kohtuministeeriumi kohus järele waadata ja samme astuda, et kohtud rahwale kättesaadawad oleksid. Siis võiks veel tähendada pärandusposliini kohta, et pikaldase asjaajamise tõttu selle sissenõudmisel riigile kahju sünnib, sest teatawasti nõutakse posliin peale pärandusõigustesse kinnitamist sisse. Kui asi, näituseks, 1919 a. alustati ja posliin 1921 a. sisse nõutakse, siis on see margakursi langemist arwesse wõttes, riigile kahjulik. Peale selle tahaksin veel tähelpanu juhtida päranduste hindamise peale, nimelt tuleks pärandusmaksu seadust muuta, — see asi käiks küll rohkem rahaministeeriumi alla. Meil hinnatakse, näituseks seadusliku hindamise järele pärandusmaksu määramisel maa tiinu 180—240 marga alla.

Üleüldiselt kokku võttes, et teha kohtuasutusi rahwale kättesaadavamaks ja et nende tegewust kiirendada, panen ma järgmise soowiawalduse Riigikogule otsustamiseks ette:

1) Riigikogu awaldab soowi, et lähemal ajal saaks uus nuhtlusseadus maksmata pandud.

2) Riigikogu awaldab soowi, et kunni uute protsessuaalseaduste väljatöötamiseni wiibimata saaks sammusid astunud kohtute rahwale kättesaadavamaks tegemiseks ja nende tegewuse kiirendamiseks. Selleks tunnistas Riigikogu tarwilikuks, et muuseas: a) kriminaal- ja tsiivil kohtuseadused saaksid maksmata pandud 15. juuni 1912 a. sead. redaktsioonis, selle täiendusega, et rahukohtunikkudele alluksid kõik kuriteod, kus karistus õiguste kaotamisega ühenduses ei ole, samuti kõik pärandusasjad. Seal juures tuleks kaebealustele asjades, kus wangistus ähwardab, tasuta kaitse võimaldada; b) kohtunikkude arwu suurendada ja d) esimese ja teise astme kohtud lahutada.

See läheb küll nüüd natukene kaugele, kuid minu arwates wõiks rahukohtunikkudele alluda kõik asjad, kus wangistus karistuse ülemmääraks on, sest see wabastaks meie kohtuuriidid paljudest asjadest; minu arwates ei ole selleks muutuseks mingisugust põhimõtet takistust, sest kui rahukohtunik ühes asjas poolteiseks aastaks wangi wõib mõista, miks ei wõiks seda siis teises asjas teha. Wene ajal oli korraldus, et teatawad poliitilise tähendusega asjad, muuseas näituseks, trükiastjad väljaspool rahukohtunikkude wõimupiirkonda olid, et walitsusel wõimalik oleks nende käigu peale suuremat mõju awaldada jne. Meie ajal, minu arwates, niisugust surwet enam waja ei ole, waid ainult karistuse ülemmäär peaks siin otsustaw olema alluwuse äramääramiseks. Minu seisukoht on see, et kõik asjad, kus karistus wangistusest raskem ei ole, rahukohtunikkudele alluksid. Wõib olla, et herrad juristid teisel arwamisel on ning ainukene põhjendus selle wastu oleks wast see, et siis paljudel neist, kelle süüteod praegu esimese astme kohtule alluwad, tasuta kohtukaitset ei ole ning selle tõttu oleks waja täiendust teha selle üle, et kaebealustele nende soowil ka rahukohtus tasuta kohtukaitse peaks olema võimaldatud asjades, kus karistusena vähemalt wangistus ähwardab. Wõib olla, et see meie juristidele ei meeldi, kuid meil on kohtutes sarnane lugu, et õigusteadlise haridusega kohtunikka wähe on ja isegi

need wähesed kohtunikud, kes praegu ametis, teistele aladele üle lähewad. Nähtus, mida tuleb arwesse wõtta. Sel nähtusel on oma põhjused, nimelt teeniwad juristid teisel alal rohkem, kui nad kohtunikkudeks teeniks. (T. Kalbus (töer.) kohalt: Peab rohkem palka maksmata!) Asi oli küll komisjonis arutamisel, aga kohtuministeerium ei saanud seda ettepanekut läbi wiia. (Chr. Kaarna (töer.) kohalt: Walitsus kärpisi! T. Kalbus (töer.) kohalt: Igal pool saawad kohtunikud rohkem palka, kui teised!) No jah, rahaasjanduse komisjonis waieldi kohtunikkude palgaküsimuse üle, ja rahaminister arwas seal, et kohtunikkudele rohkem palka maksta ei wõi, kui I järgu ametnikkudele. Muidugi mõista tuleks kohtunikkude palka tuntawalt tõsta, kuid ka siis ei ole meil seda wõimalust kohtunikkudele seda palka maksta, mis nad teisel alal teeniks, aga wäikse palgaga ei taha keegi ennast seltskonnale ohwerdada. Praegusel ajal on endiste wallakohtute tegewus suuremalt osalt üleüldistesse kohtuasutustesse koondatud, seal ilma juristideta nii kergesti läbi ei saa, ja sellega tulebki seletada, et juristidel niipalju tööd on. Kui nüüd kohtuasjad, nagu ma ette panin, suuremal määral rahukohtunikkude kätte antakse, siis läheks wahekord natuke loomulikumaks, siis ei oleks enam seda suurt tungi kohtuasutustesse.

Umbes seda oleks mul ütelda minu ettepanekute põhjenduseks. Ma arwan, et igatahes soowida tuleks, et meie kohtud vähemalt selles tempos töötaksid, millest hra Lattik siin wäga kujukalt rääkis, rahwa hingeelu tempos. Oleks tarwis, et süüdlased ruttu karistatud saaks ja inimesed mitte liig kaua eeluurimisel kinni ei istuks. Selleks oleks tingimata tarwis minu poolt tehtud ettepanek wastu wõtta.

Juhataja A. Kerem: Sõna on järjekorras... (Wahelhüüded: Lõpetada! Edasi! J. Laidoner (põl.) kohalt: Kohtuministeeriumi eelarwet tuleks täna läbi wõtta.) Kas on ettepanek tehtud koosolekut lõpetada? (Hüüded: Ei ole ettepanekut.) Sõna on siis järjekorras rkl. hra Lattik'ul.

J. Lattik (kristl.): Wäga austatud rahwasaadikud! Seda eelarwet kuulates ei saa waikides mööda minna ühest peatükist. (Chr. Kaarna (töer.) kohalt:

Perekonnaseadus!) Ei ole perekonnaseadus, see ei kuulugi siia eelarvesse. (Chr. Kaarna (töer.) kohalt: Aga tuletati meele!) Ma räägin wangimajadest. Wangimajad on selleks tehtud, et nad neid seltskonnaliikmeid, kes seltskonna rahu on rikkunud, peawad isoleerima, neid parandama ja ühtlasi wangistuse lõpul neile jälle teed seltskonda tagasi juhtima. (O. Gustawson (is.) kohalt: Pärtsel on wist juba parandatud. J. Piiskar (is.) kohalt: Hüppler ka!) Ega ma sellest ei räägi. (Chr. Kaarna (töer.) kohalt: Ega hra Lattik neid ei tunne.) Kui nüüd wangimajadel niisugune eesmärk on, siis ei tohi nad mingil tingimisel asutuseks saada, kus inimesi aina piinatakse ja kus neil lootust ei ole, et nad ükskord jälle seltskonnaliikmeks saada wõiwad. Inimeste iseloom wõib muutuda, kui wangimajad neile ainult piinakambriks saawad. Mina olen oma elukutse poolest palju wangimajades käinud, olen näinud wangimajasid, kus istuwad kõige wäiksemad süüdlased, kunni nende kambriteni, kus surmaminejad sees on, kes hukkamiseks on määratud. Pean tunnistama, et ma Peeterburis olles Wene wangimajades siiski üht ehk teist asutust nägin, kus teataw puhtus ja kord oli, kus kindel wälimus oli, mis kaugelt juba silma paistis. Niisugune wangimaja oli näituseks „Krestõi“. Wangid, kelle ainukesteks külalisteks tol ajal ainult Peeterburi Eesti õpetajad olid, oma olukorra üle suurt ei kurnud, waid nende ümbrus ja nende kambriid rahuldasiid neid, kui wangisid, teatawas mõttes. Ma olen olnud meie Eesti riigi wangimajades, ja pean ütleva, et siin kas wangide rohkuse tõttu, wõi mingil muul põhjusel, nad Peeterburi wangimajadega wõrreldes, mingisugust arwustust wälja ei kannata. (J. Piiskar (is.) kohalt: Mis herra minister selle kohta arwab?) Wangimajad on liig kitsad ja wangidega liig täis tuubitud. Ma ei räägi mitte arukordsetest aegadest, nagu sõjaajal, kus 200 inimest ühes ruumis oli, mis 40 jaoks määrati. See oli seletataw sõja läbi tingitud arukordse ajaga. Ei, asjalugu on ka praegu nii, need ruumid ei ole nende elanikkude arwu jaoks määratud, kes seal sees asuwad. Ma olen ise oma silmaga ühes ruumis näinud inimesi, kes õige wäikse süü eest ainult mõneks nädalaks kinni mõistetud olid, ühes koos inimestega, kes olid surma määratud, kuid kelle kohta otsus weel ei olnud täide saa-

detud. Ma räägin siin nimelt Wiljandi arestimajast, teisi wangimajasid ma põhjalikult ei tunne. Ma ei taha siin kellegile etteheiteid teha, ma ei oskagi neid teha, sest ma ei tea tõesti, kes siin süüdi on. Wõib olla ei ole raha nende ruumide kor-daseadmiseks, ehk on jälle wangisid nii palju, et neid kuhugile mahutada ei saa. Ma tahaks aga siin lootust awaldada, seda soowi ette kanda, et siin parandust leitakse. Parandus on siin tingimata tarwulik. Peab kohta leidma, kus inimesed, kes seltskonnast on wälja heidetud, jälle teed seltskonda tagasi leiawad, kui wangimajade ülesanne selles seisab, milles ta seisma peab. Wõib olla, et Tallinnas ja Tartus lugu selle poolest parem on, ma neid wangimajasid sugugi ei tunne. Siis on weel üks wäike asi ära unustatud, mis teid wõib olla ei huwita. Puudub nimelt wangimajades wõimalus usulisi talitusi pidada. Ma usun, austatud Riigikogu liikmed, et seal wangimaja uste taga meie sallimatus ära kaduma peaks ja meie neile inimestele wõimalust peame andma, seda tarwidust rahuldada, mis meil wäljaspool kergem kätte saada on. Mul on päris hale tundmus, et meil see wõimalus puudub. Peeterburis Eesti õpetaja olles, olen tihti näinud, et wangidel hea meel oli, kui sa sinna läksid. Nad said siis ajalehti lugeda, õpetaja oli ainukene, kellega nad Eesti keeles rääkida wõisid, sest wangiwahid ei mõistnud Eesti keelt ja seal wõis ühte ja teist nendega läbi rääkida. Meil on sellest mööda mindud ja on arwatud, et seda ei ole sugugi tarwis, kuid ma ütlen, see sallimatus peaks ära kaotatud saama wangimaja ukse ees ja peaks wangidele wõimaldatama waimulikkudega kokku saada ja soowi korral ka neile jumalaarmu anda. Meil oleks kindlasti tarwis, et riigi poolt wangimaja õpetaja amet sisse seataks. Ma ei räägi seda mitte Wiljandi kohta, sest seal ei ole mul ühtegi palka selle eest tarwis, sest seal käin ma heameelega ja täidan wangide waimulikku soowi. Peale selle tuleks wangimaja õpetajal raamatukogusse raamatuid muretseda, annaks wangidele teateid nende sugulaste kohta ja peale selle leiduks weel küllalt kohustusi, mida wangimaja õpetajatel täita oleks. Ma usun, et seda ei saa näituseks Tallinna ja Tartu õpetajate käest nõuda, et nemad ilma tasuta wangimaja õpetaja kohustusi täidaks, sest Tallinnas ja Tartus on palju wangisid ja ka õpetajate puudus suurem, kui mujal. (J. Piiskar (is.) kohalt: Kui teil niipalju kristlikku

waimu on, siis peaksite teie kõik seda wabatahtliselt tegema.) Meile kristliku waimu mõõdupuud ei maksa Teil ette kirjutada, kristliku waimu mõõdupuu on sootu teine, kui kommunistliku waimu mõõdupuu. Meie oleme ilma tasuta siinamaale küllalt teinud, nüüd toetage teie wangiasutusi ka enda poolt. Ma ütlen see on asutus, millega õieti mängida ei wõi. Mina isiklikult pean ütleva, et minu peale on see asutus väga rõhuwalt mõjunud ja kui teie minu elukutses oleksite olnud ja neid inimesi seal wangimaja müüride wahel näinud oleksite, siis räägiksite teie hoopis teistsugust juttu. Rahwaesitus peab siin oma kohust täitma. Ma ei esine mitte suure ettepanekuga, waid et wangimaja õpetajatele kui waimulikkudele ülespidamiseks Tallinnas ja Tartus saaks määratud 15.000 marka kuus, see oleks umbes 180.000 marka aastas. Lugupeetud rahwaesitajad, ma loodan, et teie seda, minu ettepanekut tagasi ei lükka, samuti usun ka kindlasti seda, et see soowiawaldus, mida ma ette kandsin, kohtuministeriumile ja neile asutustele, kelle alla meie wangiasutused täie ulatusega käiwad, mitte ükskõikseks ei jää ja minu soowiawaldust täie energiaga aitawad läbi wiia.

W. Grigorjew (töer.): Р. г. народные депутаты. Я не займу много дорогого для вас времени. Я считаю для себя подходящим моментом выступить перед вами с пожеланием от имени граждан Печерского края, а особенно от граждан русской национальности, о том, что когда вы будете рассматривать законы судебных установлений, то примите во внимание интересы названных граждан. Мне не нужно подробно рассказывать вам о том, какие неудобства создаются на местах, где граждане не обладают государственным языком, при судопроцессе и всей переписки по этому вопросу, ведь вы сами, господа, на себе все это испытали. Я глубоко уверен, что вы не пойдете по пути мести, ибо вы все представляете демократического народа и демократического строя; не пойдете и по тому антинародному пути, по которому шло бюрократическое русское правительство.

Р. г. для того, чтобы приблизить граждан русской национальности к Эстонской государственности и чтобы эти народы жили между собою дружнее и теплее, для этого надо издать и соответствующие законы. Надо издать такие законы, чтобы граждане национальных меньшинств в Эстонии чувствовали бы себя как дома. Я хочу сказать,

что суд первой инстанции — мировые судьи — на местах, где преобладает русское население должен быть на русском языке и вся переписка по судопроцессу на том же языке. (Pahemalt poolt: Правильно! Верно!)

A. Birk (rhw.): Wäga austatud rahwaesitajad! Eelmistele mõtetele kohtunikkude wahesuse üle, mida iseäranis rahwaesitaja Jõeäär'e poolt ette toodi, tahaks ma weel juure tähendada, et praegusel ajal rahukohtunikud tõesti tööga väga koormatud on. Ei ole mingisugune saladus, et endised wallakohtu asjad läksid rahukohtu asutuste otsustamise alla, mille tõttu nende tegewus mitme wõrra kaswas. Oli wallakohtuid, kus väga palju, isegi sadanded asjad arutusel olid, kuigi oli ka neid, kus mõned üksikud asjad olid aasta jooksul. Nii on esiteks rahukohtunikkude tööala suurenenud nende kohtuasjade läbi, mis enne wallakohtute käes olid. Teiseks on tööd juure tulnud just administratiiv asjade läbi. Neid on teataw hulk ja nende arutamine wõtab palju aega ka rahukohtutes. Kolmandaks pärandusasjad endistest wallakohtutest. Meil oleks tingimata tarwis kuidagi wiisi kohut rahwale kättesaadawamaks teha ja seda wõib ainult sel teel, et kohtunikkude arwu suurendatakse. Kui meie wõtame näituseks Tallinna-Haapsalu rahukogu piirkonna, mis pealinnale kõige lähemal, siis ei ole selle piirkonna kohtunikkude arwu mitte niiwõrd suurendatud, kui palju sinna kohtuasju juure on tulnud. Lõpuks on kohtu kantsseleides wähe tööjõudusid tegewuses, ehk õigemini ütelda, kantsseleid on õige puudulikult warustatud tööjõudude poolt. Muidugi praegu eelarwe korras neid parandusi teha enam ei saa, kuid meie kohus ei tohi longata. Siin wõiks weel ära märkida, et muuseas ka süüdistatawaid isikuid küllalt palju ka rahukohtunikkude asjus kinni peetakse, ilma et nende kohta weel otsust oleks tehtud, ka sellepärast tuleks asja tõsiselt wõtta.

Teiseks peaksin märkuse tegema, mis nimelt riigi sissetuleku suurendamise mõttes arwesse tuleks wõtta. Seda soowi mina siin rahaministeriumi eelarwe arutamise juures ei kuulnud, ehk tema küll sellega ühenduses seisab, siiski ei oleks mitte paha, kui teda silmas peetaks ja tähelepanu alla wõetaks tulewase eelarwe kokkuseadmise puhul. Meil on just pärandusasjade alal see huwitaw nähtus olemas, et hindamise juures näituseks miljoniline warandus wõib pärija kätte minna, nagu oleks tema juures tegemist isegi weel tea-

tawa miinusega. Tuleb välja, et see hind, mille alla warandus pärandusposliini wõt-miseks hinnatakse, kulub ära waran-duse peal olewate wõlgade, surnu ku-lude wõi wäljaminekute katmiseks, nii et surnu wõlad waranduse wäärtuse ära neelawad. Warandused ise su-gugi nii wäikese wäärtusega ei ole, waid nad on halwasti hinnatud. Wene ajal oli vähemalt see nähtus olemas, et näituseks päranduse teel üleminewatel talukohtadel iga maatiin hinnati teatava hulga rublade wäärtusega. Meil seda teed enam ei tar-witata ja ma ei tea, mispärast. Nüüd aga on tihti nii, et ütleme, talu on 3000 marka ostuhinna järele wäärt, obligatsioon talu peal pool sellest, kuid liikuw warandus paarist lehmast ja hobusest tuleb palju kallim välja, kui liikumata warandus, talu ise. Niisuguseid nähtusi tuleb meie koh-tutes tihti ette, kus päranduse teel ülemin-ewad warandused miljonid wäärt, kuid odawalt hinnatud. Pärijad igatahes ei oleks sugugi kõrgema hindamise wiisi wastu, sest päranduse saamise juures oleks maks just kõige kergem ära tasuda.

Lõpuks puudub kohtualas iseäranis see, mis meie demokraatlise korra juures, — ma usun et ta meil demokraatline on, — puududa ei wõiks, s. o. wannutatud meeste kohus. See kohus on harilik asi demo-kraatlise korra juures, kuna aga meil Ees-tis seda küsimust siamaani ei ajakirjan-duses ega ka rahwaesituses puudutatud ei ole. Oleks tarwilik, et meie selle küsi-muse uue eelarwe arutamise juures üles wõtaksime ja eeltöid tegema hakkaksime wannutatud meeste kohtu sisseeadmise selgitamiseks. Wene ajal ei saadud meil nimetatud kohut sellepärast sisse seada, et nagu wenelased seletasid, meil ei leiduda wannutatud mehi keeleoskamatusse tõttu, kuna kohtumõistmine Wene keeles oli. Nüüd, kus see takistus kõrwaldatud on, peaks meil ometi kõige pealt küsimus üles tekkima, kas meil seadust ei tuleks täien-dada selles mõttes, et wannutatud meeste kohus sisse seatakse. Ma ei ütle, et seda liig ruttu ja uisa-päisa peaks ära otsusta-tama. Kuid eeltööde ja mõtete kaalumis-tega peaksime ometi peale hakkama, sil-mas pidades seda, et kui meie täna wast ettewalmistustega peale hakkame, siis al-les ehk mõne aasta pärast need uued koh-tupidamise wiisid rahwale selgeks saawad. Kui meie tänawu aasta selle küsimuse üles wõtame, siis ei tähenda see weel sugugi seda, et kohus tulewal aastal tegewusse wõib hakata, waid selleks wõib weel mõni aasta ära kuluda. Iga demokraatlise riigi

üks oluline ja sisuline tundemärk on aga kahtlemata ka wannutatud meeste kohus ja kui see kohus juba tsarisliku Wene walitsuse ajal maksma wõidi panna, siis oleks meil aeg juba ka seda küsimust kaalumise alla wõtta, ja kui näeme, et ta meil lige-mal ajal wõimalik on, siis selle kohtu sis-seseadmiseks teatawaid sammusid astuda.

Need oleksid üleüldised määrused, mida tarwilikuks pidasin eelarwe arutuse puhul isiklikult ja rühma seisukohalt ette kanda. Mis puutub paragrahwide muutmisesse, siis tähendan, et meie rühm neid praegu ei tee, kuigi ühte ja teist weel nii mõnegi paragrahwi kohta ütelda oleks.

M. Neps (sd.): Rkl. Lattik soowi-tas üles wõtta 180.000 mrk. wangimaja õpe-taja ülewalpidamiseks Tallinnas ja Tartus. Sel puhul tähendaksin, et wangimajade peawalitsuse juhataja seletas rahaasjanduse komisjonis, et iga wangil on wõimalus waimulikku enese juure kutsuda, kui tal selleks soow on, kas omal kulul, wõi wangi-maja kulul, seda ma ei tea. Kuid ma ei taha selle ettepaneku juures pike-malt peatada. Ma ütleksin, siin kõrwal on meil wäga tähtis asi, mis on jäetud kahe silma wahlele, s. o. wangimajade raamatukogu. Terwe raamatukogu jaoks on mää-ratud 20.000 marka. Kui aga hra Lattik'u ettepanek wastu wõetakse õpetajale mää-rata 180.000 marka, siis juhin tähelpanu selle peale, et õiglasem oleks wangimajade raamatukogude peale palju rohkem välja anda. Mina ei wõi siin wastawa parandu-sega, seda summat suurendada, mitte esi-neda, sest mina, kahjuks, ei tea kui suuri summasid selleks tõepoolest tarwis läheb. Tahtsin ainult näidata, kui halb seisukord meie wangimajades ses suhtes on. Edasi. Meil antakse wangimajade peale 99 miljoni ja see on kawatsetud 3.000 wangi peale, seega tuleb iga wang umbes 33.000 marka aastas maksma. Wangi ülespidamiseks, s. o. toitmiseks, kulub kõigest 6.000 mrk. Ülejääw 27.000 mrk. kulub wangi kinni-hoidmise tarwis. Räägitakse küll, et wan-gide riided lähewad palju maksma. Kui arwesse wõtta, et wangiriideid kannawad ainult need, kelle kohta kohtuotsus tehtud, kuna eeluurimise all olewad wangid omi riideid kannawad, siis wõiks küll nõuda, et wangid hästi riides oleksid. Kuid peab tähendama, et see tegelikult mitte nii ei ole ja wangid wäga halwasti riides on. Ma paneksin wangimajade peawalitsusele ja kohtuministeeriumile ette tõsist tähelpanu selle peale juhtida ja asja parandada, sest

on täiesti ebaloomulik, kui nii suur protsent iga wangi peale wäljaantawast summast läheb wangi kinnipidamise peale. Enne, Wene seaduse ajal, arwati iga 10 wangi peale 1 hoidja, meil tuleb 4 wangi kohta 1 hoidja. Wangimajade peawalitsus seletab seda sellega, et wangimajad halwad on ja neid ei suudeta ajakohaselt sisse seada. Omal ajal peetud sunnitöölisi kinni Peeterburis ja mujal, kuna nüüd kõik meie praegustesse wangimajadesse paigutata tulewad. Kuid mina arwan, et siin on võimalik parandus teha ja ei tohiks lubada rööwmõrtsukaid kinni pidada ühes noorte inimestega, kes wangi sattunud. Kuulsin täna õhtul juhtumisest, kus üht 16-aastast kommertskooli õpilast — tütarlast — poliitiliste kalduwuste pärast Wene uulitsal olewas politsei arestimajas mitu kuud kõige suuremate kurjategijatega ühes koos kinni peetakse. See on nähtus, mis-suguseid palju wõiks ette tuua ja mis mitte sündida ei tohiks. Sealjuures ei tohiks mitte seletusega ette tulla, et wangimajade ülewapidamine sellepärast palju maksma läheb, et suurte kurjategijate jaoks meil eriti wangimajasid ei ole. Tuleks korraldada niisuguste jaoks eriosakond.

Lõpuks pean tähelpanu selle peale juhtima, et kohtuministeeriumi eelarwes teeb wangimajade ülewapidamine väga suure summa wälja. Komisjonis toodi meil ette, et wangimajades istuwad praegu kokku 2.800 wangi. Neist wangidest olewat eeluurimise all 2.400. (Ch r. Ka a r n a (töer.): Meile öeldi 1.900!) Wangimajade peawalitsuse ülem ütles komisjonis, et eeluurimise all on kinni 2.400. Nende wangide kinnihoidmine läheb maksma — 33.000 marka iga wangi peale — 33.000

korda 2.400, teeb wälja suure summa. Selle summa wõrra wõiks aga suurendada meie kohtu aparaati, kuigi terve selle summa wõrra see ehk wahest võimalik ei ole, sest proportsionaalselt wangide arwu wähenemisega ei saa wähenendada wangimajade personaali. Aga siiski wõiks suure osa kohtute suurendamiseks wõtta wangimajade eelarwest ja see kiirendaks märksa õigusemõistmist. Pean veel tarwilikuks tähendada, et meil püütakse kohtu autoriteeti mitmelt poolt kõigutada. Imelik on, et seda teewad isegi ministrid. Herra sise-minister, kui ta mõne arupärimise peale wastab, milles wangistamistest jutt, teatab harilikult, et meie oleme inimesed kinni wõtnud, nad on kohtuwõimu kätte antud ja mis seal nendega tehakse, seda meie ei tea ja see pole meie asi. Kuid see on omamoodi kohtuwõimu diskrediteerimine. Enne oli iga inimese otsekohene soow, kes kinni oli wõetud, et ta kohe kohtu ette saaks. Meil kujuneb asi ümberpöördukt. Nii kaua kui inimene veel politsei käes on, wõib ta veel kuidagi moodi lahtisaamise peale loota, aga läheb ta kohtuwõimu kätte, siis on ta unustusesse heidetud. Niimoodi ei wõiks asi edasi minna ja sise-minister ei peaks sarnaste seletustega esinema.

4. Kwoorumi küsimuse ülestõstmine ja koosoleku lõpetamine. Juhataja **A. Kerem**: Riigikogu liikme herra O. Gustawson'i poolt on kwoorumi küsimus üles tõstetud. Praegu on koos 43 Riigikogu liiget, nagu koosolijaid lugedes selgus. Sellega puudub kwoorum, mispärast koosoleku lõpetan.

Koosolek lõpeb kell 10,40 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu abiesimees **A. Kerem**.

Abisekretäär **J. Bergman**.

